

Mesnevî’de Temsîlî Anlatım ve Hikâye ve Temsîllerle Kurân Âyetlerinin Açıklanması

Hüseyin GÜLLÜCE*

ÖZ

Mevlânâ’nın en önemli ve en büyük eseri olan *Mesnevî*, İslâm ve insanlık tarihinin en faydalı ilim ve kültür hazinelerinden biridir. Bu değerli eserinde Mevlânâ, çok zengin bilgi ve tecrübelerini, eşsiz dehasıyla çok yararlı ve cazip bir şekilde okurlarına sunmaktadır.

Mesnevî’yi cazip ve unutulmaz kılan en önemli üslûp özelliklerinden birisi de onun “temsîlî anlatım metodu” dediğimiz birtakım çekici hikâye ve temsillerle konuyu anlatmasıdır. Bu metot sayesinde konu bir yandan daha iyi bir şekilde anlaşılırken, öte yandan akılda daha kalıcı tesirler oluşturmaktadır.

Mesnevî, aslında *Kurân* âyetleri ile Hz. Peygamber’in hadislerinin açıklandığı ve özetlendiği İslâmî bir eserdir. Onu iki kelime ile en iyi bir şekilde özetleyen “Mağz-ı Kurân/Kurân’ın Özü” ifadesi de bu gerçeği açık bir şekilde ifade etmektedir. Ancak onun bu görevini yerine getirirken yukarıda faydalarına işaret ettiğimiz temsîlî anlatım metodunu kullanması, diğer İslâmî kitaplardan farkını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, *Mesnevî*, üslûp, tahkiye, temsil, *Kurân*.

ABSTRACT

The Method of Symbolic Expression in Mesnevi, and the Explanation of the Verses of the Quran with Stories and Symbolic Expressions

Mevlana’s most famous and important study, Masnevi is one of the most beneficent cultural, historical and scientific treasure. Mevlana, in his study Mesnevi, submitted his experiences, knowledges with his unequalled ability in an attractive style.

One of the Mesnevi’s special feature is the method of symbolic expression. Mevlana, explains the subjects with stories and symbolic exp-

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, / ERZURUM, e-mail: huseyngulluce@hotmail.com

ressions. With this method, the subjects are understood in the mind better and more effectively.

Essentially Mesnevi is the book which explain inside the verses of the Quran and Prophet's hadiths. Utterance of "Pure of the Quran", summarized the Mesnevi and this utterance is a truth expression about Mesnevi. Mesnevi's difference from other Islamic books is, as remarked above, the use of method of symbolic expression in best way.

Key Words: Mevlana, Mesnevi, manner, story, sembolic expression, Quran.

Giriş

Mevlânâ (1207-1273), insan olmanın mana ve ehemmiyetini kavrayan, bu alandaki birikimini kıymetli eserleriyle, bilhassa *Mesnevî* siyle insanlara armağan bırakan, insanlık tarihinde yetmişî nâdir âlim ve âriflerden biridir.

Mevlânâ'nın ismini ebedî kılan ve eserlerinin en önemlisi olan *Mesnevî*, Mevlânâ tarafından birçok vasıflarla anıldığı halde edebiyatımızın nazım türlerinden "Mesnevî" tarzında yazıldığı için bu adla anılmış ve yazıldığı tarzdan başka bir ad verilmemiş altı cilt halinde ve 26.660 beyitten meydana gelmiş "fâilâtun fâilâtun fâilun" vezniyle yazılmış manzum bir eserdir. Dünya dillerinin birçoğuna çevrilmiş, birçok defalar şerh edilmiş, birçok intihaplara esas teşkil etmiştir. Mevlânâ, Farsça olan bu eserinin ilk 18 beytini kendisi kaleme almış, geri kalan kısmını söylemiş, halifesi Hüsâmeddin Çelebî yazmıştır.¹

Şark İslâm edebiyatında çok üstün ve eşsiz bir yeri olan ve bize bütün doğu kültür mirasını şiir halinde sunan *Mesnevî*, İslâm dünyasında mukaddes bir kitap edasıyla karşılanmış ve sevilmiştir.²

Mesnevî'nin ilham aldığı asıl kaynak hiç şüphesiz yoktur ki *Kurân-ı Kerim*'dir. Mevlânâ bu büyük eserde *Kurân-ı Kerim*'e ve onu tebliğ eden Hz. Muhammed (sav)'e derin bir anlayış ve inanışla bağlıdır. O kadar ki, *Mesnevî*'yi şiir ve hikâye sanatı ile ve Mevlânâ tarzı bir duygu ve düşünce üslubu ile ifade edilmiş, *Kurân-ı Kerim*'in "manzum tefsiri" diye karşılamak mümkündür. Mevlânâ, *Mesnevî* vasıtasıyla öğrettiği Allah'a varma yollarını, *Kurân*'dan âyetler getirerek, Hz. Muhammed'den hadisler hatırlatarak ve bunları derin anlayışlarla açıklayarak tanıtmıştır.³

1 Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I,313; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin*, İstanbul 1985, s. 268; Şefik Can, *Mevlânâ Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, İstanbul, 1995, s. 373.

2 Gölpınarlı, *Mevlânâ Celaleddin*, s. 269; Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I,313.

3 Bkz. Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 314.

İsmail Ankaravî, *Mesnevî Şerhi*'nin başında şöyle der: “*Mesnevî* kitabını *Kurân* tefsirleriyle nebevî hadislerden meydana gelen iki denizin birleştiği bir yer (mecmau'l-bahreyn) yapan Allah'a hamdolsun.”⁴

İyi bir İslâm alimi ve *Mesnevî* uzmanı olan Ankaravî'nin sözlerinin manası şudur: *Mesnevî*, Yüce Rabb'in kelâmı olan *Kurân-ı Kerim*'in bir tefsiri ve hadis-i şeriflerin, bir şerhi mahiyetindedir. Âyetlerden, onların tefsirlerinden ve hadislerden alınmıştır. Ancak, *Mesnevî*'nin asıl yazılış gayesi; müritler ve hak yolcuları için bir rehber ve irşat kitabı olması nedeniyle bilinen ve mütearef tefsir ve hadis kitaplarından farkı vardır.

Mesnevî'nin nasıl bir kitap olduğu ve *Kurân-ı Kerim* ile olan ilgisi bizzat *Mesnevî*'de şöyle anlatılır:

“*Mesnevî*'nin sözlerinin suretine bakarsan bu, suret ehlini sapıtır; mana ehlini ise hidâyete erdirir.

Kurân'da da 'bu *Kurân* bazılarını hidâyete ulaştırır, bazılarını sapıklığa düşürür' buyrulmuştur.”⁵

“Her dükkânın başka bir metaı, başka bir kârı vardır. *Mesnevî* de, hayırlı yokluk dükkânıdır.”⁶

“Bil ki! *Mesnevî* vahdet dükkânıdır. Vahdetten başka onda ne varsa puttur.”⁷

“Ey manevî denize susamış olan! *Mesnevî*'den tarafa gel!

Ondan yana gel ki, her an *Mesnevî*'de sadece bir mana denizi görürsün.”⁸

Ayrıca *Mesnevî* okuyana göredir:

“Her kim *Mesnevî*'yi masal diye okursa, onun için masaldır. Her kim de kendisinin halini bu kitapta görürse o kimse merttir.

Mesnevî Nil suyu gibidir. Kıptilere kan görünmüştür. Musa'nın kavmine ise, kan değil sudur.”⁹

Mesnevî, Hak ilhamıyla yazılmıştır.

“Bu ne yıldız, ne remil bilgisi, ne de rüya tabiridir. Bu Hak vahyidir. Doğrusunu Allah daha iyi bilir.”¹⁰

4 İsmail Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî-i Şerif Şerhi*, İstanbul 1289, I,1.

5 Mevlânâ, *Mesnevî*, VI,658 vd./VI,672 vd. *Mesnevî*'den verilen dipnotlardaki rakamların ilk bölümü *Mesnevî*'nin Reynold Allen Nicholson (Tahran, 1925-1933) Tahkiki ile yayınlanmış olan baskının cilt ve beyit numaraları, ikinci bölüm ise Amil Çelebioğlu'nun Nahîfî'nin Manzum *Mesnevî* Tercümesi'nin sadeleştirilmesindeki cilt ve beyit numaralarıdır.

6 Mevlânâ, *Mesnevî*, VI,1528/VI,1542.

7 Mevlânâ, *Mesnevî*, VI,1531/VI,1550.

8 Mevlânâ, *Mesnevî*, VI,67 vd./VI,67 vd.

9 Mevlânâ, *Mesnevî*, IV,32 vd./IV,32 vd.

10 Mevlânâ, *Mesnevî*, IV,1853/IV,1873.

Mesnevî, *Kurân*'ın Mevlânâca bir sufi (işârî) tefsiridir. Hatta Muhammed İkbâl: "O ki, Pehlevî (Farsça) dili ile *Kurân* yazmıştır."¹¹ dediği ve işaret ettiği *Mesnevî* de tefsirle ilgisi olan birçok hikâye ve temsillere yer verilmiştir. Hatta aslının olmadığı besbelli olan, fakat öğüt bakımından değerli olan hikâyeler anlatılmıştır. Hikâyelerin gerçekliği değil, onlardan alınacak ibret ve dersler gaye edinilmiştir. Temsilî ve hikâye yoluyla öğüt, ruhu daha çok etkiler, insanın dikkatini daha çok çeker.¹² Bu bakımdan *Mesnevî*, biri diğeri içinden çıkararak katmer katmer açılan ve birbirini yorumlayan bir hikâyeler demeti halinde gözükmetedir.¹³

Mesnevî de Mevlânâ, insanların akıllarının kavrayacağı bir tarzda konuşur. Buna rağmen onun bu üslubu dalgalı bir deniz gibi değişkendir. Bazen aklî delillere, mantikî kurallara dayanırken, bazen dinî nasrlara, tasavvufî üslûba, bazen de kelâmî metotlara göre anlatır. Bu arada, zâhiri latîf, hoş olan, hakikatte birçok manalar taşıyan nice hikâye ve misaller sunar.¹⁴

Mevlânâ *Mesnevî* sinde çokça kullandığı bu temsilî anlatım (hikâye etme ve misal getirme) metodu, bu üslûbun tesir bakımından daha etkili ve faydalı oluşundandır.

Mesnevî asıl itibarla, hikâye ve temsillerle, insanın yaratılış gayesinden, mahiyetinden ve akıbetinden bahseden bir kitaptır. O, bu hususları açıklarken, zaman zaman aklî ve mantikî kurallara yer verse de filozofların eserleri gibi verilere dayanmaz. Bilakis *Mesnevî* ye göre bu hususlar akıl ve felsefeyle çözülemez. Onun her zaman ve her hususta dayandığı temel kaynak, hiç şüphesiz *Kurân-ı Kerim* ve hadis-i şeriflerdir. Öyleyse *Kurân* âyetleri ve hadisler birtakım hikâye ve temsillerle açıklanıyor demektir. Evet *Mesnevî* nin tefsir yönünü incelerken, birçok hikâye ve temsilin, bazı âyetlerin manasını açıkladığını görmekteyiz. Diğer bir ifade ile, birçok âyet ve hadis, *Mesnevî* de hikâye ve temsillerle açıklanmış ve bu hikâyeler tefsirlerle iç içe sunulmuştur. Bize göre bu çeşit tefsirler, yalnız ilmî ve mücerret bilgilerle yapılan tefsirlerden hem çok daha iyi kavranır, akılda kalır, hem de çok daha faydalı ve etkili olur. Zaten *Kurân*'ın kendisi de birçok önemli hususları, birtakım tarihî, sosyolojik ve psikolojik hikâye ve temsillerle anlatma ve kavratma yoluna gitmiş

11 Abdülkadir Karahan "Mevlânâ'da Çağımızın Sorunlarına ve Dertlerine Uygun Cevaplar" (Dr. İkbâl'in Pir ve Mürşit Şiirinden Yararlanılarak), *Uluslararası İkinci Mevlânâ Semineri Bildirileri*, Ankara 1977, s. 28.

12 Süleyman Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, Ankara 1974, s. 244.

13 Nezihe Araz, "Çağdaş Kavramların Işığında Bazı *Mesnevî* Hikâyelerinin Yorumu", *Uluslararası İkinci Mevlânâ Semineri Bildirileri*, s. 16.

14 İnâyetullah İblâğ el-Afganî, *Celâleddîn er-Rûmî Beyne's-Sûfiyye ve Ulemâi'l-Kelâm*, Beyrut 1407/1987, s. 58.

midir? Öyleyse *Kurân'ın Özü (Mağz-ı Kurân)* olarak anılan *Mesnevî*'nin de bu yolu tercih ve takip etmesi de çok doğal bir husustur.

I. Temsîlî Anlatım Metodunun Eğitim ve Öğretimdeki Yeri ve Önemi

Bir konunun daha iyi anlaşılmasına ve akılda kalmasına faydası olan temsîlî anlatım tahkiye ve temsil metodu, *Kurân-ı Kerim*'de de ziyadesi ile kullanılan bir üslûptur. Nitekim kıssa ve darb-ı meseller *Kurân*'ın yarıdan fazlasını meydana getirmektedir.¹⁵ Hatta *Kurân-ı Kerim*'in bu yönü tefsir usûlü kitaplarının müstakil bir bölümünü oluşturmuş, son zamanlarda da akademik çalışmalara konu olmuştur.

Kurân-ı Kerim'de deyimler, temsiller, ve tarihî kıssalar şeklinde karşımıza çıkan bu üslûp *Kurân-ı Kerim*'in en etkileyici üslûp çeşitlerinden biridir. Metafizik alemleri, mücerret (soyut) konuları bazı hikâye veya misal yoluyla müşahhas (somut) olarak anlatmak, o hususların kolaylıkla anlaşılmasına büyük ölçüde yardımcı olur. Misallerden ibret alınmasını öğütleyen *Kurân* bunu birçok âyetinde belirtir. *Mesnevî*'nin bu temsîlî üslubuyla da ilgili olduğu için tahkiye ve temsil metodunun önemini belirten bazı âyetlerin meal-lerini buraya almak istiyoruz:

"And olsun, biz senden önce nice peygamberler gönderdik. Onların kiminin kıssasını sana anlattık, kimisininkini de anlatmadık..." (Mü'min, 40/78).

"Ey Resûlüm! İşte o memleketlerin başlarına gelenlerden bazılarını sana anlatıyoruz..." (A'râf, 7/101).

"Önceki peygamberlere ait haberlerden, kalbini kendisiyle tespit (tamin) edeceğimiz her türlüşünü sana kıssa olarak anlatıyoruz..." (Hûd, 11/120).

"Sana en güzel kıssayı anlatıyoruz..." (Yûsuf, 12/3).

"Onların kıssalarını sana gerçek olarak anlatıyoruz..." (Kehf, 13/18).

"Ey Muhammed! İşte sana böylece geçmişin mühim haberlerinden kıs-sa kıssa naklediyoruz..." (Tâhâ, 20/99).

"... Ey Resûlüm! Kıssayı onlara anlat, belki düşünür ibret alırlar." (A'râf, 7/176).

"Gerçekten onların kıssalarında selim akıl sahipleri için bir ibret vardır..." (Yûsuf, 12/111).

"And olsun ki biz, insanlar için bu *Kurân*'da her türlü misalden örnek getirdik. Yemin ederim ki sen onlara başka bir âyet de getirsen o kâfirler: 'Siz yalancılardan başkası değilsiniz.' diyecekler. İşte bilmeyenlerin kalplerini Allah böyle mühürler." (Rum, 30/58-59).

15 Suat Yıldırım, *Kurân-ı Kerim ve Kurân İlimlerine Giriş*, İstanbul 1989, s. 105.

“And olsun ki, biz bu *Kurân*'da insanlar için her misalden nice türlüünü açıklamışızdır. Fakat insanların çoğu kabulden yüz çevirmiş ve inkârı seçmiştir.” (İsra, 17/89)

“And olsun gerçekten biz insanlara ibret olacak her türlü misali bu *Kurân*'da açıklamışızdır. İnsan ise çekişmede her şeyden ileridir.” (Kehf, 18/54)

“Bu temsiller yok mu, işte biz onları insanlar için veriyoruz, gerek ki, düşünsünler.” (Haşr, 59/21).

“Hem bu misaller yok mu, biz onları insanlar için veriyoruz. Bununla beraber onlara (misallere) alimlerden başkası akıl erdiremez.” (Ankebut, 29/43).

Kurân'da çok önemli ve faydalı gayeler için geçmekte olan hikâye ve misallerin aynı zamanda nefisleri terbiye eden, karakterleri düzelten, hikmet ve edep öğreten ahlakî boyutları da bulunmaktadır. Bu hikâyeler, bazen diyalog, bazen de bir tiyatro üslubu, bazen komedi, bazen trajedi şeklinde korkutucu, uyarıcı, müjdeleyici olarak karşımıza çıkar. Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v) ve onun ümmetinden önce geçen peygamberler ve onların ümmetleri, başka halklar ve onların yöneticileri *Kurân*'ın muhataplarına ders ve ibret olsun diye anlatılmıştır. Allah ve peygamberinin emir ve yasaklarına itaat edenlerin, dürüst ve Allah'ın rızasına uygun yaşayanların güzel hallerinden, iyi akıbetlerinden; asi olan ve sapıklık yapanların kötü hallerinden ve su-i akıbetlerinden haber verilir. Böylelerinin ülkelerinin nasıl harap olduğu, kendilerinin ne acıklı azap ve felaketlerle kahr-u perişan oldukları ümmet-i Muhammed'e ders ve ibret olması için zikredilmiştir. Bütün bu bilgiler hakîmâne bir üslûp açık ve net bir şekilde edebî cümlelerle ve sanatkarâne bir tarzda sunulmuştur. Böylece insanların güzel ahlaklı olmaları, iman edip sâlih amel işlemeleri, yollarını ve gidişatlarını düzeltmeleri, anlatılan kıssa ve mesellerden faydalanmaları öğütlenmiştir.¹⁶

Kurân-ı Kerîm'in icazının bir bölümü olan bu üslûp, sadece bizlere bir takım tarihî olayları nakletmek, geçmiş hadiseleri aktarmak için değil, gerçekten olmuş ve olması mümkün vakalarla bizleri uyarmak, eğitmek ve olgunlaştırmak için yer almıştır.¹⁷

16 Muhammed Ahmed Câde el-Mevlâ, Muhammed Ebu'l-fadl vdğr., *Kasasü'l-Kurân*, 7. Baskı, Mısır, 1381/1962, Mukaddimeden.

17 Muhammed Mahmûd Hicazî, *el-Vahdetü'l-Mevdûüyye fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, Mısır, 1390/1970, s. 282-283. Konuyla ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. M. Sait Şimşek, *Kurân Kıssalarına Giriş*, İstanbul, 1993, s. 67 vd.; Sadık Kılıç, *Mitoloji, Kitab-ı Mukaddes ve Kurân-ı Kerim*, İzmir, 1993, s. 238 vd.; İdris Şengül, *Kurân Kıssaları Üzerine*, İzmir, 1994, s. 189 vd.; Şehmus Demir, *Mitoloji, Kurân Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, İstanbul, 2003, s. 71 vd.

Görüldüğü gibi *Kurân*'da da bu üslubun birçok ulvî gayeler için önemi belirtilmiş ve tatbik edilmiştir. Bu üslubun kullanılmasının sebepleri, daha önce de belirttiğimiz gibi gaybî konuları, zihinlerin anlayacağı şekle sokmak, mücerret imanî konuları müşahhas hale koymak, gayb alemini (metafizik) şehâdet (fizik) alemiyle birleştirmek, aynı zamanda bir hususu teşvik veya nefret ettirmek gibi hususlardır.¹⁸

Bu üslubun dinleyicinin dikkatini çekmek, ifade üslubunu renklendirmek, bir konunun zihinlerde kalmasını sağlamak, dinleyicinin hissiyatını harekete geçirip mevzu ile ilgisini kuvvetleştirmek gibi başka önemli tesirleri de vardır.¹⁹ Bir üslubun faydasını Suat Yıldırım şöyle özetlemektedir:

"Fikrî temaslarının ciddiyeti içinde muhataba mesaj ulaştırmak ekseriya kabil olmaz, bu durumlarda muhatap bir direnme halet-i ruhiyesi içine girer. Halbuki fikir, duygu içinde eritilmiş olarak sunulabilir. Bundandır ki bütün edebiyat eserleri, anlatmak istedikleri gerçekleri bedâhet haline getirirler. Sunulan fikirler aklen ispatlanmaya lüzum kalmaksızın muhataba mal edilir."²⁰

Gayesi hususunda ise Yıldırım kısaca: "*Kurân*'ın indiriliş maksatlarını gerçekleştirmek."²¹ diyerek kıssaların önemini belirlemektedir.

Hikâyelerin, masalların, temsillerin bütün dünya edebiyatlarında önemli bir yeri vardır. Türk edebiyatında da masalın önemi şu sözlerle belirtilmiştir:

"Masallar gerçek üstü olaylara dayanır. Bununla beraber bunların içten içe yürüten bir özü ve gerçek bir yönü vardır. Bundan dolayı usta masalcılar: 'Masal deyip geçmeyin; kökleri vardır geçmişte; dayanır durur dağ gibi... Dalları vardır üstümüzde; yeşerir, gider bağ gibi' derler. Gerçekten masal motifleriyle, aile ve toplum yaşantılarına ait nice nice gerçekler sezdirilmektedir. Olayların akış ve oluşundan ibret gözüyle faydalı dersler çıkarılabileceği gibi, kahramanların tutum ve davranışları da, insanlara onların ruh ve karakterini tanımak fırsatını kazandırabilir. Çünkü masaldaki kahramanlar birer sembol, insan misali birer varlıktır. Kurtlar, kuşlar, ağaçlar, taşlar, peri, dev gibi hayali kişiler yerine göre insan gibi düşünür, insan gibi davranırlar... İnsan gibi iyilik de yaparlar, insan gibi kötülük de."²²

18 Abdulmecid el-Beyânûnî, *Kurân'da Darbu'l-Emsâl*, Beyrut 1411/1991, s. 67-70.

19 el-Beyânûnî, 78 vd.

20 Yıldırım, s. 106.

21 Yıldırım, s. 106.

22 Selçuk Kantarcıoğlu, *Eğitimde Masalın Yeri*, İstanbul 1991, s. 16.

II. Mesnevî'de Temsîlî Anlatım Metodu

Mesnevî'nin en önemli özelliklerinden biri hiç şüphesiz ondaki hikâye ve misallerin bolluğudur. Ancak *Mesnevî*'de geçen hikâyelerin bazıları olmuş tarihi hikâyeler, bazıları da fabl türünden alegorik hikâyelerdir. Manzum olarak kaleme alınmış olan bu hikâyelerin sonunda ahlakî, imanî ve İslâmî öğüt ve dersler verilmiştir. Bu tür hikâyelerde insanlar arasında cereyan eden olayları hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklar arasında geçiyormuş gibi göstererek bu yolla insanlara güzel ahlakî telkin etmek, ibret dersi vermek, örnek göstermek, ya da bir düşünceye, olaya güç kazandırmak amaçlanmıştır. Aynı amaçları gözeten *Kurân*'da da hikâye ve misallerin büyük bir yer tutması *Mesnevî*'ye örnek olmuştur; Mevlânâ bu özelliği yine *Kurân*'dan almıştır.

Bilindiği gibi *Kurân* ilimlerden biri de *Kurân*'daki kıssalardır. *Kurân*'da büyük bir yekun tutan birçok kıssa ve tefsir nice fayda ve gayeler için zikredilmiştir. Biz o faydaların bir çoğundan bî haber olarak onları bir roman hikâye ve masal gibi okur geçeriz. Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde bu kıssalardan bolca bahsederek o faydalardan bizi haberdar etmek ister. Bu gayeyle o ölçüde yer verir.

Mevlânâ bu kıssaların *Kurân*'da geçmesinin, sıkça tekrar edilmesinin sebeplerinden birisinin de, bizim o hikâyelerden ve o hikâyelerde geçen insanların başlarından geçenlerden ibret alıp, onların durumuna düşmememiz ve uyanmamıza sebep oluşturması için olduğunu söyler. Zaten bizim, "ümme-i merhume" oluşumuzun önemli bir özelliğinin de bu olduğunu, onların yerine bizim önceden gelmemiz durumunda, bizim acı akıbetimizin sonrakilere ibret olacağına, bizlerin zararlı, sonrakilerin karlı çıkacağını belirtmektedir. Halbuki bu nimet en fazla Hz. Muhammed'in ümmetine nasip olmuş, dolayısıyla ümme-i merhume olmuştur demektir.

Mevlânâ, kıssadan maksadın hisse almak olduğunu, hikâyelerin zahirine ve zatına bakarak, gerekli ibret almayı ve kendimizi muhasebe etmemizi unutmamamız gerektiğini söyler ve der ki:

"Beyan olunan hikâyenin sureti olup ve o surette sureti anlayabileceklere onların tasavvur aynalarına göre söylenmiştir. Bu hikâyenin hakikatini beyandan söz mahcup olur ve arife bir işaret kâfidir."²³

Bu kıssaların *Kurân*'da geçmesinin önemini de şöyle ifade eder:

"Sen avamın sohbetinden kelâmullah kıraatine kaçacak olursan, enbiya-ı izamin ruhlarıyla aşinalık peyda edersin. *Kurân* enbiyanın hal ve evsafıdır. Enbiya ise, derya-ı pak-i kibriyânın balıklarıdır.

23 Mevlânâ, *Mesnevî*, V,1891'in başlığı - V,1900'ün başlığı.

Kurân'ın emirlerini kabul etmeksizin onu okursan, kendini peygamberler ile velileri görmüş, (ama onlardan faydalanmamış) farz et.

Kurân'ın emirlerini kabul ve tatbik edersen, kısas-ı enbiyayı okudukça, ten kafesi can kuşuna dar gelmeye başlar."²⁴

O, *Kurân*'da kıssaların birer numune olduğunu söyler demiştik. Buna örnek olarak da şunları demektedir:

"Dünyada yüz binlerce İblis ve Bel'am gibileri vardır ki, onların halleri de gerek gizli, gerek aşikar böyledir.

Bu ikisi diğerlerine şahit (ibret) olsun diye Allah bunları meşhur kıldı. Allah bu iki hırsız yüksek ve manevi bir darağacına astı ve teşhir etti. Yoksa kahr-ı ilahiye uğramış, lakin cezaları tecil edilmiş pek çok hırsız vardır.

Bu ikisinin (ve kıssalardaki diğerlerinin) perçemini şehre götürdü, yani onların ceza görmüş olduklarını halka gösterdi. Yoksa, kahr-ı ilahî maktullerinin sayısı sayılamaz (bunlardan ibaret değildir)."²⁵

Kurân, kıssaları bir gaye için aktardığı gibi, *Mesnevî*deki hikâyeler de bir gaye ve konunun açıklanması için zikredilmiştir. Bu hususa çok güzel ve çarpıcı bir örnek uzun olduğu için buraya alınmamakla birlikte, yerinden okunmakta çok fayda vardır.²⁶

Kurân'daki meseller de böyledir. Nice hikmet ve faydalar için konulmuş olan darbu meseller ve misaller ehli iman ve insaf için hidâyete ve imanlarının kemaline vasıta olurken, ehli küfür ve zalimler için de, dalâlet ve küfürlerinin artmasına sebep olmuştur. Nitekim: *Kurân-ı Kerim*'de:

"Muhakkak ki Allah, bir sivri sineği hatta onun bir üstününü misal getirmekten çekinmez. İman edenler bilirler ki, o mutlaka rablerinden gelen bir hakikattir. İnkara saplananlar ise, Allah böyle bir misal ile ne murat etmiş derler. (Allah) onunla bir çoklarını şaşırtıyor, bir çoklarını da yola getiriyor. Halbuki onunla şaşırtıkları yalnız fasıklardır" (Bakara, 2/26)

buyularak bu durum belirtilmiştir.

Mevlânâ *Kurân*'ın, bazılarının hidâyetine, bazılarının sapıklıklarının artmasına sebep olmasının bir yönünün, *Kurân*'ın kötülükleri nehiy etmesini olduğunu söyler:

"Menedilen şeyi yapmayan kimdir?" "İnsan yasaklanan şeyi yapmaya haristir" denmiştir.

"Nehiy, takva sahiplerini ondan uzaklaştırır ama, nefesine tabi olanları da,

24 Mevlânâ, *Mesnevî*, I,1537 vd./I,1601 vd.

25 Mevlânâ, *Mesnevî*, I,3307 vd./I,3407 vd.

26 Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, III,2600 vd./III,3612 vd.

aksine teşvik eder. Böylece nehiy birçoklarını sapıtır, gönlü uyanık olanlar da onunla hidâyete erer.

Ehli güvercin, kamıştan ürkmez. Belki ondan, hevesine tabi yabani güvercinler kaçır.²⁷ Mevlânâ, yukarda geçen âyeti vererek, kendi misallerinin de öyle olduğunu belirtir:

“Benim beytim (şirim), beyt (ev) değil bir ülkedir. Benim hezlim (şakam, fıkram) hezil değil bir talimdir.”²⁸

İşte Mevlânâ, *Kurân*'daki kıssa ve mesellere bu gözle bakar ve kendisi de bu amaçla Mesnevî'de birçok hikâye ve misallere yer verir.²⁹

27 Mevlânâ, *Mesnevî*, VI,3665 vd./VI,3690 vd.

28 Mevlânâ, *Mesnevî*, V,2498'in başlığı IV,2506'nın başlığı.

29 *Mesnevî*'de âyetlerin tefsiri sadedinde bazı İsrailî haberlerin de geçtiğini görmekteyiz. Bu tür rivâyet ve haberlerin *Mesnevî*'de bulunmasının ve bunlarla âyetlerin açıklanmasının sebebi hiç şüphe yok ki yine âyetlerin, birtakım hikâye, masal ve temsillerle açıklanmasının sebebiyle aynıdır. Daha önce geçtiği gibi Mevlânâ, her neye baksın Hakk'ın kudretini ve kelâmının doğruluğunu görmekte, her neyi işitse yine Yüce Allah'ın sözlerinin yüceliğini duymaktadır. Bu yüzdendir ki o, en basit ve günlük bir hadiseden dahi en ciddi ve en zor dini ve tasavvufi bir gerçeğe yol bulmakta ve örnek getirmektedir. onun bu husustaki rehberi Yüce Allah'ın “Muhakkak ki Allah, bir sivri sineği hatta onun bir üstününü misal getirmekten çekinmez.” (Bakara, 2/26) âyetidir. Ona göre önemli olan gayedir. Vasita geçicidir, gayeye götürdükten sonra pek önemi kalmaz. Bu nedenle âyetlerin anlaşılması ve onlardan ibret alınması için İsrailiyattan da faydalanmakta ve onlara yer vermektedir. Nitekim eğer bu rivâyetlerin İslâm'a ters düşen hususları yoksa onları rivâyet etmekte bir mahsur yoktur. Zaten peygamberimiz bu tür rivâyetlerin elde geçerli bir delil olmadan ve İslâm'a ters düşmedikçe ne tasdik ne de tezkib edilmemesini tavsiye ettiği bilinmektedir. Ayrıca, her sözün manasına, her hadisenin gayesine önem veren Mevlânâ gibi insanlar bu rivâyetlerin zahiri kısımlarına değil de, onlardan elde edilecek faydalara önem vermekte, zahirle fazla uğraşmamakta oldukları da unutulmaması gereken bir husustur.

Mesela Mevlânâ bir gazelinde:

“Tatlıyı, yağlıyı aşktan ye, aşkla gıdalan da kanatların çıksın uçmaya kudretin olsun.

Çocukken Halil, mağarada parmağından süt emerdi ya,

Hadi bunu bırak bir yana, ana karnındaki çocuk, âb-ı hayatı kandan emerdi ya.

Feleğin dümdüz ettiği o boyu posu, sonunda gene felek, yay gibi bükür, iki kat eder.

Fakat aşkın verdiği boy pos uzar gider. Arşı da geçer.

Hayır, sus, sırları bilen hazır-nazırdır. ‘Şahdamarından da yakınız o (insan)na biz’ demiştir.” (Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, IV, 181).

İkinci beyitte, Hz. İbrahim (as)'ın doğumundan ve mağarada saklanıp yıldız, ay ve güneş hakkındaki sözlerinden bahseden âyetlerin tefsiri mahiyetinde olan bir İsrailî haberdan, onun mağarada parmağından süt emerek büyümesinden, dolayısıyla bir çok âyet ve onların İsrailî haberle tefsirinden bahsedilmesiyle, onun tefsirine örnek görüyoruz.

Üçüncü beyitten de anlaşıldığı üzere Mevlânâ'nın İsrailiyata pek güvenmediğini, ancak konunun açıklanmasına yarar sağladığında nakledilmesinde bir beis görmediğini anlıyoruz.

Bu dediklerimizi onun şu sözleri de desteklemektedir:

“Ey dünya perest olan gafil, Firavun'da olan kötü ahlak tamamıyla sende de mevcuttur. Lakin senin ejderhan kuyuda mahpustur.

Vah yazık ki Firavun'a dair söylenen sözlerin hepsi senin ahvalindir. Sen onları Firavun'a atfetmek istersin.

Mesnevî üslubunun en bariz özelliği “el-mecâzu kantaratu'l-hakîka”³⁰ üslu-
buyla, tahkiye ve temsil metoduyla yazılmış olmasıdır. Bu üslubu Mevlânâ
ile ilgili çalışmalarda büyük bir yeri olan Gölpinarlı şöyle izah etmektedir:

“... Zamanın bütün bilgilerini en ince noktalarına kadar bilen, birkaç
dile sahip olup bütün şairleri okumuş bulunan; bunlarla beraber fev-
kalade seyyal bir zeka, çok ince ruh, eşsiz bir vecd, örneksiz bir aşk,
emsalsiz bir sezîş ve buluş kabiliyetinin; neşenin, coşkunluğun, hay-
ranlığın, hülâsa bütün bir mana aleminin mümessili olan Mevlânâ,
Mesnevî'yi söylüyor, zihninde bahisler bahisleri kovalıyor, bu bahislere
uygun hikâyeler hikâyeleri hatırlatıyor, söz bu suretle uzayıp gidiyor.
Bir hikâyeyi anlatırken hikâyedeki bir insan veya hayvana söz söyletme-
ye başlıyor, fakat derhal söz söyleyen kendisi oluyor. Mevlânâ bütün
coşkunluğuyla başladı mı; o basit hikâye birden bire canlanıyor, artık
kelimeler ateş ve gözyaşı haline geliyor... Derken Mevlânâ biraz kendi-
sine gelince hikâyede sadeliğe dönüyor. Bu harikulade tahkiye tarzı; bir
şerhle, hikâyenin ruhi tahliliyle biterken, hatta bazen bitmeden yeni bir
bahse girilmesi icap ediyor, ilk hikâye yarıda bırakılıp başka bir bahse,
o bahse uygun bir başka hikâyeye geçiliyor, o hikâye bitmeden araya
bir ruhi tahlil, derken başka bir hikâye, daha başka diğer bir hikâyeye
giriyor, neden sonra ilk hikâyeye dönülüyor. Bu suretle bir hikâyeye
bir kaçkere döndüğü, fakat her dönüşte bitiremeyip başka başka ba-

Senin kötü ahvalinden bahsederlerse canın sıkılır, hoşuna gitmez, başkasından söz ederlerse
(o zaman da) sana masal gibi gelir.

Mel'un nefis seni ne kadar harap ediyor ve sana pek yakın olan nefsin seni Allah'tan nasıl
uzaklaştırıyor.

Senin nefis ateşini parlatmak için, Firavun'un ateşine atılan odun atılmamakta. Yoksa o nefis
de Firavun gibi ateş saçarak halkı yakardı.” (Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 976 vd.)

Kıyamete kadar Musa ve Firavun'dan numune vardır. Kandil ayrı olmakla beraber hidâyet
nuru başka değildir. Bu çanak yani içinde zeytin yağı bulunan yağdanlık ile fitil başkadır. lakin
onun verdiği aydınlık başka değil Allah tarafından.

Eğer içinde yağ yanan kandile bakarsan yolunu kaybedersin. Çünkü şişelerde (lambalarda)
ikilik vardır.

Eğer nura bakarsan ikilikten de, mütenahi olan adet kaydından da kurtulursun.

Ey varlığın hulasası olan insan! Mümin, ateş perest ve Yahudi'nin ihtilafı, manaya değil de
sûrete bakmalarından ileri gelmiştir.” (Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 1256 vd.)

Mevlânâ'nın *Kurân*'daki kıssalar ve İsrailî haberlere bakış açısını da yansıtan bu beyitler onun
zahir yerine manaya ne denli önem verdiğini zahirle uğraşmadığını göstermektedir.

onun İsrailî sayılabilecek rivâyetlere yer verip onlarla âyetleri tefsir edişine örnek olarak, Hz.
Musa ve sihirbazların müsabakasından bahseden âyetlere (Bu âyetler, A'raf , 7/113 vd.; Yûnus,
10/80; Tâha, 20/70; Şu'arâ, 26/38 vb. âyetlerdir) yaptığı tefsir gösterilebilir. (Bkz. Mevlânâ,
Mesnevî, III, 1081 vd.)

Kanaatimizce *Mesnevî*'de, İsrailiyatın tefsir sadedinde kullanılmasında, bu sebeplerden dolayı
yadırganacak bir taraf yoktur. Kaldı ki, bu yerler Hz. Musa ve diğer peygamberlerin kıssalarından
bahseden âyetlerle ilgilidir. Ahkam, itikat gibi hususlarla ilgisi yoktur.

30 “Mecâz, hakikatin köprüsüdür.”

hislere daldığı ve ilk sözü, ilk hikâyeyi neden sonra bitirdiği var. Araya Çelebi'nin sualleri, kendisinin o suallere verdiği cevaplar, günlük ve alelade vakalar bile giriyor...”

Mesnevî salıklar için yazılmıştır. Dinî inanışlar, tasavvuf esasları, bilhassa “Vahdet-i Vücut - varlık birliği” felsefî tahlil edilmekte, münasip hikâyelerle, *Kurân* kıssaları anlatılmaktadır. Her bir hikâye, telkin edilmek istenen fikre tatbik olunmaktadır. Bu arada Mevlânâ, basit fakat düşündürücü ve bilhassa buluş kabiliyetini gösteren deliller getirir örnekler verir, anlatmak istediği şeyi apaçık bir hale koyar, hatta gülünç ve bazen açık hikâyeler bile söylemekten çekinmez. Zaten divanındaki bir gazelinde, “Benim gülünç şeyler söylemem, gülünç şeyler, söylemiş olmak, eğlenmek, eğlendirmek için değil, öğretmek, halkı neşelendirip, anlatmak istediğimi anlatmak içindir.” der.... Yalnız şunu da unutmamak lazım; *Mesnevî*'yi bir bütün olarak kabul ettiğimiz takdirde de ondaki basitliğin, coşkunluğun, ihmalin, tertipsizliğin, kemalin ve noksanın, hülasa bin bir türlü tezahürün kudretli bir ahenk içinde muazzam bir birlik meydana getirdiğini göreceğiz.³¹

Bu üslûbu, Semiha Ayverdi şöyle anlatır:

“Felsefe tarihinin ihtiva ettiği çeşitli tefekkür sistemlerini büyük ölçüde aksettiren *Mesnevî*, kinâyeler ve mecâzlar içinden koku veren bir hakikatler zinciridir ki, Mevlânâ Celaleddin Rumi, bütün bu gerçekleri son derece büyük bir ustalıklarla kitabın içine yerleştirmiştir. Öyle ki, hemen hiçbir didaktik esere nasip olmayan ve sanatlı ve muhteşem söyleyiş yedi yüz senedir bahtlı bahtsız, âlim cahil, mümin kâfir, yoksul gani, muzdarip ve muhtaç külelere vahdet inanışını, iman heyecanını, Allah aşkını, tarife sığmaz bir tanrı saçısı gibi cömertçe bezletmiş, sanatla el ele vermiş, hikmetli ve coşkulu üslubu ile de sebil sebil dağıtmıştır.

Mesnevî hikâyeleri, insanoğlunun dikkatini hakikatler üstüne çekmek için hazırlanmış latif birer tuzaktır. Bizzat büyük velinin dediği gibi, bunlar bağların, bostanların etrafını çeviren dikenli çitler gibidir, ta ki yanından ve etrafından geçenlerin eteklerine takılıp kendine çeksin. Böylece de bir zaman olsun hakikatlerin üstünde duraklatsın.

Avrupa'da en önemli Mevlânâ ve *Mesnevî* uzmanlarından olan Eva de Vitray Meyerovitch, *Mesnevî*'yi iyi anlamak için şunları tavsiye eder:

“Mevlânâ felsefî dilin, birtakım teknik ifadelerinin ve kelimelerinin tuzağına düşmeden (metafizîği) fevkalade bir hareketle anlatmakta, hikâye etmektedir. Onu tam olarak anlamak için güçlük, onun ifade şekliyle

31 Gölpinarlı, Veled Çelebî İzbudak'ın *Mesnevî Tercümesi*'nin Önsözünde, İstanbul 1988, C-V.

ünsiyet kurmak ve bir tek hikâyede ve bazen bir tek cümlede aynı anda birçok konunun işlendiğinin bilincinde olmak zaruretidir.”³²

Buraya kadar *Mesnevî*'deki tahkiye ve temsil metodunun sebeplerini açıkladık. Şimdi de bu hususta Mevlânâ'nın kendi dediklerine kulak verelim:

“Maksat kissadan hisse almaktır, yoksa sana masal anlatmak değil.”³³

“Eyvahlar olsun! Bunlar hep senin hallerindi. Hayalin Firavun'a gitti, ona ait sandın,
Sana senden bahsedince sıkılır, başkasının hikâyesindense hoşlanırsın.”³⁴

“Musa'nın (as) anılışı gönülleri oraya bağlıyor, bu hikâyeler öncelere aittir sanılıyor,
Musa'nın anılması hali gizlemek için. Yoksa onun nuru sana bir rehber.

Musa da Firavun da sen de, bu iki hasmı nefsinde ara.”³⁵

Mevlânâ bu izahlarla da yetinmez, bu hususu gelecek başlık altında daha da açar:

“Dinleyenin, Hikâyenin Zahirî Şeklini Dinlemeyi İstemesi Sebebiyle Asıl Mananın Kapalı Kalması:

“O aydınlığın kışkırdığı, bana aman vermez ki, anlatılması gereken sırları söyleyeyim;

Önce köpükler hasıl olur denizi örter, ilkin çekilir, sonra yükselip kendisini gösterir.

Şimdi mananın ne olduğunu dinle: Dinleyenin gözü başka yerlerde.

O, misafir olan sofiyi merak etmede, işi tamamen bu sevda oldu.

Artık sözü bağlamak lazım, ta ki efsane, hali anlatsın.

Ey aziz, sofiyi suret sanma. Ne vakte kadar çocuklar gibi ceviz ve üzüm isteyeceksin?

Ey oğul bu ten cevizle üzüm gibidir. Yiğitsen her ikisini de terk et.

Buna gücün yoksa, Hakk'ın yardımı, sana dokuz kat gökten yol buldurur.

Şimdi hikâyenin zahirini dinle, fakat samandan taneyi ayır.”³⁶

Aynı hususa başka bir yerde ise şöyle dikkat çeker:

“Hikâyede manaya, gizli sırlara dair bilgiler var.

“Bu Dimne ve Kelile tamamen yalan, hiç karga ile leylek dost olur mu?” deme!

32 Mehmet Aydın, “Eva de Vitray Meyerovitch'in *Mesnevî* Hakkındaki Değerlendirmesi,” *Yedi İklim*, S. 57, s. 96-7.

33 *Mesnevî*, II,3000/Bu beyit Nicholson'un tahkik ettiği Farsça baskısında yer almamaktadır.

34 *Mesnevî*, III,971, 972/III, 977-978.

35 *Mesnevî*, III,1250-1252/III, 1256-1257.

36 *Mesnevî*, II,194-202/II, 197-205.

Ey kardeş hikâye bir ölçektir. Ondaki her mana bir tane gibidir.

Akıllı kimse mana tanesini alır. Asla ölçüğe aldırılmaz.³⁷ Ve şu beyitlerle, hikâyelerle durumu açıklığı kavuşturarak, hikâyelerin zahirinden başka bir şey düşünemeyenleri Zeyd'in Amr'ı neden dövdüğünü sorana benzetir:

"Mumla pervanenin macerasını duy da bu efsanenin manasını anla, ilimleri, sırn varken aralarında konuşma yok deme, yükseklerde uç, baykuş gibi aşağılarda uçma.

"Ruh hanesi" satranç için bir benzetmedir. O, ev kimden ona geçti." söyle!

"Aldı mı, miras mı kaldı?" deme. İstedığın mana ise senin için ne saadet.

Nahivciler, "Zeyd Amr'ı dövdü" derler. Birisi: "Bu kavga, dövüş ne için? Amr'ın bir suçu var mı ki, ham Zeyd bir köle gibi ona vuruyor?" dedi.

Ona dediler ki, "Bu söz mana içindir, maksat buğdaydır, kap sanma"

Zeyd ve Amr i'rab mevzuudur. Onu kavgaya hamletmek olmaz.

O yine dedi ki: "Ben onu bunu bilmem, Amr'a bu hile, bu zulüm neden? Zeyd onu niçin suçsuz yere dövdü?"

Nahivciler, çaresiz olaya cevap vererek: "Zavallı Amr, "bir vav-ı zaid" çalmıştı."

Zeyd bunu öğrendi. Ve onu cezalandırdı. Çünkü haddini aşmıştı. Haddini bildirmek gerekti" dediler.

O zaman "şimdi candan kabul ettim" dedi. Eğri anlayışla, doğru, eğri görünür."³⁸

37 *Mesnevî*, II,3617,3623-3625/II, 3653, 3659-3661.

38 *Mesnevî*, II,3627-3637/II, 3663-3674. Bazı *Mesnevî*'yi tenkit edenler, ondaki birkaç tane müstehcen hikâyeyi ileri sürüp onun değerini görmek istememektedirler.

Fuad Köprülü, bu hususu şöyle izah etmektedir:

"Mevlânâ *Mesnevî*'sinde umumi hayat safhalarını da muhtelif münasebetlerle tasvir etmiştir. Tersim ettiği bazı müstehcen hayat safhalarında biraz fazla realist olması, Mevlânâ'nın şahsiyeti ve *Mesnevî*'nin yazılışındaki maksat düşünüldünce hiçbir suretle mu'ahaze edilemez." (Köprülü, s. 195-6).

Feyzi Halıcı bu konuda şunları söylüyor:

"Mevlânâ, kıssalarından sonra hisse alma niyetini, ateşli beyitlerine gerçek söylemek istedikleri düşüncelerini nakış nakış işler. *Mesnevî*'nin bölümleri kimi zaman bilimin, kimi zaman şiirin sınırsızlığına götürür insanı. Bazı kapalı bazı açıkça söyler söyleyeceklerini. "Dinde utanmak yoktur" kavlınce bazı seksî konuları dahi bütün çıplaklığı ile dile getirir, örnek gösterir. Bazen de bilinmeyen ilimlerden, aklın, düşüncenin idrakinden öte duyguları, sergileri söylemeye koyulur. Bazen de konuyu bırakır.

"Bundan ötesine yol yok, dil yok. Biz yine hikâyemize devam edelim." der. Düşünme ve duyma payını her okuyucunun kendisine bırakır." (Feyzi Halıcı, "Mevlânâ Duyarlığı", *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*, s. 58-59).

Mesnevî'de müstehcenlik var diyenlere Fadlullah Rahimi şöyle cevap vermektedir:

"Mezâk-ı manayı *Mesnevî*'den bibahre kalkanların gözlerine şu hikâyenin teşbihat ve ta'rifat-ı sûriyyesi eğerçi muğayir-i edep görünecekse de, lâkin biz bu gibilere ne deriz? Tebeyyün et-

Temsillerle anlatıma gelince, bu çeşit tefsirlerin, antropomorfizm ile benzerliği olsa da ondan, sonuç itibarıyla tamamen farklı bir mahiyet arz eder. Çünkü orada, bir olay veya hikâye anlatılır, sonra o olaydaki kahramanlar, açıklanmak istenen âyetin konularıyla karşılaştırılıp, onları temsil ettiği söylenir. Halbuki bu kısımda, bir veya birden çok âyetin tefsiri mahiyetinde, bazı farklı hikâyeler veya misaller anlatılarak, sonuçta âyetteki konularla hikâyedeki kahramanlar karşılaştırılmaz ve bir benzerlikten bahsedilemez. Haddi zatında âyetle hikâye arasında direkt olarak bir benzerlik de yoktur. Ancak o hikâyenin anlaşılması, mevzu-i bahis olan âyetin anlaşılmasına büyük ölçüde fayda sağlar ve birçok ince ve mücerret konuların hikâyedeki müşahhas hususlarla kavranmasına yardımcı olur. Yoksa hikâye ile âyetin direkt olarak ortak yönü olduğu söylenemez. Nitekim *Mesnevî*'nin kendisi bu hususu şöyle belirtir:

“Her dükkânın başka bir metai, başka bir kânı vardır. *Mesnevî* de “Hayırlı Yokluk” dükkânıdır.

Ayakkabıcı dükkânında güzel deriler vardır. Gördüğün tahtalar da ayakkabı kalıplarıdır.

Kumaşçılarda kumaş ve iplikler bulunur. Demir varsa ancak arşın (uzunluğu ölçen alet) olarak vardır.

Bil ki, *Mesnevî*, “Vahdet” dükkânıdır. Vahdetten başka onda ne varsa puttur.

Avamı tuzağa düşürmek için putu övmek, “onlar kuğulara benzer yüce kuşlardır.”³⁹

övgüsü gibidir.

tirilecek bir hakikatin ehemmiyetine göre bu misüllü teşbihat ve ta'rifat indelürefâ mugâyir-i edep değildir. Mugâyir-i edep, mugâyir görmektir, deriz. ... Asıl muhalif-i edep ehlullahın hâlât ve kemâlât-ı kuddusiyelerine itiraz etmek ve haddini bilmemektir.” (Fadlullah Rahîmî, III, 145).

Banarlı ise,

“*Mesnevî*deki hikâyelerin biraz açık saçık sayılanları da vardır. Bunlar çok kere tenkide uğramıştır. Mevlânâ'nın realist görüşlerle naklettiği bu gibi hikâyeleri müdafaa edenler, onun bu muazzam eserini çocuklar için yazmadığını söylemişlerdir,” demektedir (Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 314).

Kamil Yaylalı ise Ahmed Avni Konuk'tan şunları nakleder:

“Mevlânâ, kendisini herhangi bir şair, bir sanatkar mevkiinde görmeyip, eserlerinin hemen hepsinde irşat ve telkini ve bu yolla hizmeti gaye edindiğini kaydediyor. Ve Mevlânâ'nın şiir söylemeyi, misafirin hatırı için işkembe yıkamaya benzettiğini, ikram kastı gözetildiği takdirde, onu yıkamaktan nasıl nefret edilmezse, şiirin ve burada geçen açık saçık hikâyelerin dile getirilmesinin de bu zaviyeden mutalaa edilerek tarizde bulunulmaması gerektiğine dikkati çektiğini nakleder.” (Yaylalı, s. 109-110).

39 Bu söz Necm suresindeki, “Siz de gördünüz değil mi Lât ve Uzza'yı? Üçüncü olarak da diğer (putunuz) Menat'ı?” (Necm, 53/19-20) âyetlerinin tilaveti sırasında, Şeytan tarafından söylenmiş bu kısmı da müşrikler âyet sanmışlardır.

Bu söz Necm suresinde geçmişti ama âyet olarak mevcut değildi, imtihan içindi.

O zaman bütün kâfirler secde ettiler. Hep beraber yere baş koydular.

Bundan sonra mana karıştı. Sen Süleyman'la ol, Şeytan'a bakma hiç!"⁴⁰

Bu beyitler dikkatle düşünülürse, *Mesnevî*'nin asıl konusunun, Allah'ın birliğine hakke'l- yakîn inanmaktan bahseden bir kitap olduğu ortaya çıkar. Bununla beraber onda birçok hikâyeye vardır. Bunlar ise bu konunun anlaşılmasına yardım eden vasıta konulardır. Bir bakıma bu konular, aynı zamanda, herkesin anlayamayacağı ve yanlış anlayıp ya reddedeceği veya sapıtacağı asıl konuyu kamufle etmek, idraki az olanların, tasavvuftan behresi olmayanların gözlerini boyamak için anlatılmış aracı, konu ve hikâyelerdir. Görüldüğü gibi Mevlânâ, bu duruma bir de *Kurân* ve tefsirden örnek vererek bu durumun dahi anlaşılması zor bir konu olduğunu söyler ve Şeytan'ı bırakıp Süleyman'la olmamızı tavsiye eder. Bir başlıkta da şöyle der:

"Beyan olunan hikâyenin sureti olup ve o suret de sureti anlayabileceklere, onların tasavvur aynalarına göre söylenmişti. Bu hikâyenin hakikatini beyandan söz, mahcup olur ve arife bir işaret kâfidir."⁴¹

Başka bir başlık arasında ise şöyle açıklama yapar:

"Benim beytim, beyit değil bir ülkedir.

Benim hezlim, hezl değil bir talimdir."⁴²

Beyt kelimesinde, telvihât (işaret yoluyla anlatma) sanatlarından tevriye sanatı yapan Mevlânâ, yine bu duruma işaret etmektedir.

Bu kısımda, âyetlerde ki hususlar başka hususlara benzetilmekte yani âyetin konusu başka bir konuya tatbik edilerek ikinci konu açıklanmaktadır. Bir nevi te'vil de demek olan bu kısım ile ilgili sayılabilecek bazı örnekler geçtiyse de, burada daha bariz bir şekilde bunu ele alan tefsirlerden örnekler sunmak istiyoruz. Bunlar:

a. *Kurân*'da birçok surenin bir çok âyetinde, nice hikmetler ve faydalar için bahsedilen Musa (as) ve Firavun kıssasını⁴³ Mevlânâ işârî yönden ele alarak bu hikmetlerden belki de en önemlisine dikkatlerimizi çekmektedir:

"Musa, Firavun'un sarayında emniyet ve afiyetle yaşıyordu. O, (Firavun) ise hariçte haksız yere masum çocukları öldürtüyordu.

40 Mevlânâ, *Mesnevî*, VI,1528 vd./VI,1547 vd.

41 Mevlânâ, *Mesnevî*, V,1892'nin başlığında /V,1900'ün başlığında.

42 Mevlânâ, *Mesnevî*, V,2498'in başlığında /V,2506'nın başlığında.

43 *Kurân-ı Kerim*'in pek çok yerinde bu kıssalar bahsedilmektedir. Mesela, A'râf, Enfâl, Yunus, İsrâ, Tâhâ, Suarâ, Kasas, Gâfir, vb. surelerinde birçok âyet bu iki şahıs arasındaki hadiseler anlatılır.

Bu hal, bir nefis sahibine benzer ki, cesedini beslediği ve nefisini kuvvetlendirdiği halde, hariçteki bir kimsenin bana düşmanlığı var diye vehme kapılır ve,

Bu adam benim düşmanımdır, bana haset etmektedir der. Halbuki ona haset eden ve düşmanı bulunan kendi cesedi yani nefsidir.

Nefis sahibi olan kimse Musa gibidir. Ten ise onun Firavun'udur. Nefis sahibi kimse kendi içindeki nefsi bırakır da düşman nerede? Diye dışarıda aranır.

O nefis sahibi olan kimsenin asıl düşmanı, kendi vücudu içinde naz ve nimetlerle beslendiği halde, dışarıdakilere kin ve düşmanlık gösterir, hiddet ve şiddetle elini ısırır.”

Bu beyitlerle Mevlânâ, ilk önce insanı Firavun'a, nefisini de Hz Musa'ya; en büyük düşmanımızı kendi içimizde beslediğimiz bakımından benzetmektedir. Nasıl Firavun kendisinin en büyük düşmanını kendi sarayında naz ve nimetler içinde beslediyse; bizler de en büyük düşmanımız olan nefsimizi kendi vücut sarayımızı içinde en güzel bir biçimde beslemekteyiz. Daha sonra ise insanı Musa'ya bedeni (nefsi) de Firavun'a benzeterek konuyu sürdürür.

Aynı hususu Divanında şöyle belirtir:

“Bütün beden can olsun, her kıl bir canlıya dönsün diye Can Musa'sı, beden Firavun'un bıyığını yolar.”⁴⁴

Böylece *Kurân'*da çokça geçen Musa-Firavun şahıslarının hakiki varlıkları ve kıssaları kesinlikle kabul edilmekle beraber onların ruh ve bedeni de temsil ettiklerinden bahsedilmiş olunuyor.

Yine, kendisi peygamberin ziyaret ettiği hasta bir sahabenin ağzından şu benzetmeyi yapar.

“Bu dünya Tih sahrası gibidir. Sen (Muhammed) Hz Musa'ya benzersin, biz ise günahımız dolayısıyla o çölde kalmaya mahkum Beni İsrail gibiyiz”⁴⁵

Hz Musa'nın kavmi Tih sahrasın yürürler, akşam olunca kendilerini kalktıkları menzilde bulurlardı. Ve derlerdi ki:

Yıllarca yol yürüyoruz, nihâyet ilk menzile esir kaldığımızı görüyoruz.

Eğer, Musa'nın gönlü bizden razı olsaydı, bu yol elbette tükenir biterdi.

Eğer o gönül, bizden tamamıyla soğumuş ve kırılmış olsaydı, gök sofrası yani bildircin eti ile kudret helvası bize nasıl nazil olurdu?

44 Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1992, IV,354.

45 Mevlânâ bununla: “Allah buyurdu: “Artık orası onlara kırk yıl haram kılındı. Yeryüzünde sersem sersem dönüp duracaklar. Artık o fasıklar kavmine acıma.” (Maide, 5/26) âyetine işaret etmektedir.

Yine Musa bize tamamıyla kırılmış olsaydı, taştan nasıl kaynaklar çıkar ve bu amansız çölde ruhumuza nasıl aman verirdi?

Belki sofrâ (maide) yerine gökten ateş inerdi ve bu menzilde bizi ale-viyle yakardı.

Anlaşılan Musa bize karşı iki türlü düşünüyor, bazen hasmımız bazen de yarımız oluyor.

Onun gazabı yükümüze ateş saçıyor, hilim ve şefkati ise bizden belâ oklarını red ediyor.

Keskin bir gazabın ayn-ı hilim olması nasıl mümkün olur? Ey aziz olan Resulullah, şu hal senin lütfundan nadir değildir.

Medh-i hazır yani, birini yüzüne karşı medh etmek vahşettir, ve şeran memnudur. Ondan dolayı Musa'nın adını kasten zikrediyorum. Yoksa senin huzurunda mevcut olmayan birinden, yani Musa'dan bahsetmeyi Musa nasıl layık görür?⁴⁶

diyerek Hz . Musa'yı Peygamberimize, onun ümmetinin halini bizim halimize, Tîh sahrasını da bu dünyamıza benzetmekte, ortak yönlerini açıklamaktadır.

Ayrı bir yerde ise Hz. Musa'nın asasını bedenlerimize benzetmekte, nasıl asa yere atılınca mucize gösteriyorsa bedenlerimiz de yere atılınca yani defnedilince ruhlarımız asıl hüviyetlerine kavuşacak ve büyük değişiklikler oluşacaktır.

"Bu beden ağacı, Musa'nın asası gibidir. Musa'ya, 'onu elinden at' diye emir gelmiştir."⁴⁷ Ayrıca bu beytin öncesinde ise doğru olmamız isteniyor, eğrilik bedenlerimize, bedenlerimiz de asaya benzetilmekle asayı yani eğriliği bırak diye bir tevil ve antropomorfizme gidiliyor.⁴⁸

Başka bir antropomorfizm örneğini ise Yunus (as)un balık tarafından yutulmasından bahseden: "Şüphesiz Yunus da gönderilen peygamberlerdendi. Hani bir vakit dolu gemiye kaçıp sığınmıştı. Kura çekti de mağluplardan oldu. O, kınanmış bir halde iken balık onu yuttu. Eğer çok tesbîh edenlerden olmasaydı, muhakkak dirilme gününe kadar balığın karnında kalırdı. Hemen onu sahile attık. O hasta idi. Ve üzerine geniş yapraklı bir bitki bitirdik." (Safat, 37/139-146) âyetlerin tefsiri kısmında vermekte, "Yunus aleyhisselamın balıktan kurtuluşunun sebebi ve ruhun nefisten halâsı" başlığı altında şöyle vermektedir.

46 Mevlânâ, *Mesnevî*, II,2485 vd./ II,2507 vd.

47 Mevlânâ, *Mesnevî*, IV,3577/IV,3599.

48 Asanın yere atılmasını emreden âyetler ise Araf, 7/117; Taha, 20/1969; Necm, 27/10; Kasas, 28/31 âyetleridir. Mesela Tâhâ 69. âyetinde: "Ve elindeki bırakıver. O, onların yaptıklarını yolar yutar. Çünkü onların yaptıkları sadece bir sihirbaz hilesidir. Sihirbaz ise her nerede olsa felah bulamaz." buyrulmaktadır.

“Senin Yunus gibi olan ruhun balık karnı gibi bulunan nefsinde pişti. Allah’ı tesbîh etmekten başka onun kurtuluş çaresi yoktur.”

Eğer Yunus (AS) balığın karnında tesbîh etmemiş olsaydı, halkın bas olunacağı kıyamete kadar orada mahpus kalırdı.

Hız Yunus, ettiği tesbîh bereketiyle, balığın karnından kurtuldu. Tesbîh nedir? “Elestü birabbiküm” gününün alametidir.

Eğer ruhun, o tesbîhi unuttuysa, şu balıkların tesbîhini dinle.

Basiret gözüyle Allah’ı kim gördüyse o, ehlullahdır. O denizi müşahede etmiş olan da o denizin balığıdır.

Bu alem deniz, ceset balık, ruh ise sahib-i hakikatin nurundan mahcup olmuş Yunus gibidir.

Eğer o ruh, ceset balığı içinde tesbîh ederse o cesetten kurtulur, yoksa hazmedilip görünmez (yok) olur.

Can balıkları bu denizde çoktur. Sen görmüyorsun amma onlar senin etrafında uçmaktadır.

Onlar kendilerini sana vururlar, gözünü aç ki, onları ayan beyan göresin.

Balıkların gözünle görmüyorsan, onların tesbîhlerini işitmişsindir.

Senin ettiğin tesbîhlerin ruhu sabretmektir. Sabret ki o, doğru dürüst bir tesbîhtir.

Hiçbir tesbîh, sabır derecesine denk olamaz. Sabret ki, “sabır ferah ve sürûrun anahtarıdır.” buyrulmuştur.

Sabır köprü gibi o cennetin sıratıdır. Her güzelin yanında çirkin bir lala vardır.

Laladan kaçarsan mülakat ve vuslat yoktur. Çünkü lala, sevgiliden ayrılmaz.

Ey kalbi nazik ve sabra tahammülsüz olan! Sen sabrın zevkini özellikle o Allah’a ulaşmak için sabrın lezzetini ne bilirsin?

Yiğit bir adamın zevki muharebede ve harp esnasında ileri, geri atılmaktır. Namerdin, ahlaksızın zevki ise başka şeyde ve başka taraftadır.

Öyle bir ahlaksız göklere kadar yükselse de ondan korkma. Çünkü o, alt tarafın zevkiyle ders almıştır.

Öyle bir herif yükseklik tarafına çingirak çalsa ve çan sesi yukanlardan gelse bile, atını alçaklık tarafına sürer.

Dilencilerin bayraklarından niçin korkmalıdır? Zira o bayraklar, bir lokma ekmek için vesiledir.⁴⁹

Böylece ruh’u Yunus (as), cesedi balığa, dünyayı da denize benzeterek, Yunus’un balığın karnında pişip olgunlaşmış sabır ve “La ilahe illa ente sübhaneke inni kuntu minezzalimin” tesbîhiyle kurtulduğu gibi, ruhun da ce-

49 Mevlânâ, *Mesnevî*, II,3136 vd./II,3165 vd.

set içinde ancak sabır ve tesbîhle kurtulacağını ve bu tesbîhinde “elestü birabbiküm” gününü hatırlamak ve o zaman verdiği sözü tutmak olduğunu açıklamaktadır.⁵⁰

III. Mesnevî’den Hikâye ve Temsillerle Âyetlerin Açıklanmasına Örnekler
Konumuza örnek olan hikâyelerin bazıları tarihî, bazıları olmuş, bazıları da olmamış fakat olması mümkün olan hikâyelerdir. Biz bunlardan birkaç tanesini zikrederim: Birincisi bu hikâye veya olay Mülk suresinin 30. âyeti olan “Eğer suyunuz, derine gider de akamaz olursa, size tatlı suyu kim getirebilir.” Âyeti ile ilgilidir. Bu âyet Mevlânâ tarafından şu hikâyeyle açıklanmakta Allah’a imanının pekiştirilmesi istenmektedir.

“*Kurân* okuyan biri, kitabın yüzünden, yani Mushaftan (eğer suyunuz batarsa.... mealindeki) “maukum gavran” âyetini okuyordu.

“Benim gibi fazilet ve marifet sahibi bir zattan başka suyu tekrar menbaya kim getirir.”

Mantıkçı, hakir bir feylesof, o sırada mektep yanından geçiyordu.

Bu âyeti iğtince beğenmediğinden, suyu kazma ile biz getiririz.

Biz bel ile yarar, kazma ile kazar ve suyu aşağıdan yukarıya çıkarırız. (dedi)

Gece uyudu. Rüyasında aslan gibi bir yiğit gördü. O yiğit buna tokat attı, ve iki gözünü kör etti.

O feylesofa dedi ki: Eğer sözünde sadık isen gözünün pınarından kazma ile nur çıkar.

Feylesof sabahleyin yatağından fırladı ve iki gözünün görmediğini anladı. Rüyet (görme) nuru o iki gözden uzaklaşmıştı.

Eğer inleyerek istiğfar etmiş olsaydı, çekilip giden nur-u çeşmi, Allah’ın keremiyle zahir olurdu, avdet ederdi.⁵¹

Bu hikâyeyle Mevlânâ yukarıdaki âyeti izah ederek, hakiki güç ve kudret sahibinin Yüce Allah olduğunu, buna itirazın kötü sonuçlar doğuracağını, eğer bir hata yapılırsa bu durumda da inat etmeyip tövbe etme gerektiğini bildirmektedir.

Yine *Mesnevî*’nin beşinci cildinde geçen Gazneli Sultan Mahmud’un hâs nedimi olan Eyaz isimli şahsın hikâyeleri birçok âyetin tefsiri mahiyetindedir.

Mesela; “Eyaz’ın çarık ve abasını bir odaya koyup, kapısını büyük bir kilitle kapatmasından; vezirlerin orada, Eyaz’ın define sakladığını sananları”

50 Mevlânâ, *Mesnevî*, VI,2307 vd./VI,2327 vd.

51 Mevlânâ, *Mesnevî*, II,1634 vd./II,1650 vd.

şeklindeki başlıkla anlatılan hikâye, aslında, “İnsan neden yaratıldığına bir baksın. Atılan bir sudan yaratıldı” (Tarık, 86/5-6) âyetinin tefsiridir.

Bu hikâye özetle şöyledir:

Gazneli Sultan Mahmud bir av esnasında yorulup bir Türkmen köyüne geldi. Çok susamıştı. Bir kapıyı çaldı. Çıkan delikanlıdan su istedi. Delikanlı sultanı tanımış, terli olduğunu görmüş soğuk su içip hasta olmasından korkmuştu. Bu yüzden sultana “Evde su olmadığını, babasının yakındaki suyu çok güzel bir pınardan su getirmeye gittiğini ve gelmek üzere olduğunu söyledi.” Sultan da bekledi. Bu arada teri soğumuş, dinlenmişti. Delikanlı eve girip su getirdi. Bunu gören sultan “Hani baban su getirecekti, sen suyu evden getirdin” dedi. O da, bunu sultanın hasta olamaması için yaptığını söyledi. Bu köy delikanlısının aklına ve tedbirine hayran kalan sultan onun annesini razı ederek, delikanlıyı alıp saraya götürdü. Üzerinde bir posttan ibaret elbisesi ve bir de ayağındaki bir çift çarıktan başka bir şey olmayan bu küçük delikanlıya çok güzel elbiseler giydirerek onu kendine nedim ve dost edindi.

Eyâz ismindeki bu delikanlı aslını unutup, gururlanmamak için, çıkardığı eski deri abasını ve çarıklarını atmayı kendisine verilen bir odaya koydu ve kapısına büyük bir kilit astı. Her gün o odaya giriyor onlara bakıp “Ey Eyâz bunlar senin postun ve çarıklarındır. Eski halini unutup da sultanın verdiği elbiselere ve geldiğin makama bakarak gururlanma!” derdi.

Onun bu odayı kilitlemesi ve kimseyi oraya sokmaması zaten kendisini kıskanan sultanın diğer adamlarını şüpheye soktu. Bir vezir giderek, sultana, Eyâz'ın kilitli bir odada hazine sakladığını haber verdi. Sultanında şüphelenmemekle beraber Eyâz'ın masumluğu ve vezirlerin haksızlıklarını ortaya çıkarmak için o emire “Gidin o kilidi kırın ve hazineyi bana getirin. O nankör nasıl bizden gizli iş yapar, bizim verdiğimiz altın, gümüş ve mücevherleri nasıl bizden saklar” diyerek onlara emir verdi.

Emir yanına epeyce adam alarak o odaya gittiler, kilidi kırıp odayı aradılar. Eski bir posttan ve bir çift çarıktan başka bir şey bulamayınca çok şaşırıyorlar. Nihâyet hazine, odanın altında gizlidir diye odayı kazmalarla delik deşik ettiler. Hiçbir şey bulamayan müfteriler mahcup, rezil bir şekilde, toz duman içinde Sultanın yanına çıktılar. Sultan onlara hani altınlar, hani mücevher torbaları, nerede diye sorunca, onlar “Ey cihan padişahı kanımızı dökse sana helaldir, canımızı bağışlarsan da bu bir nimetindir. Ne layık görürsen onu yap” diye feryat ettiler. Sultan da “Bu kötülük bana değil Eyâz'adır. “O kendi hakkını ister alsın ister bağışlasın” dedi. Eyâz çağırılıp bu durum kendisine anlatıldı ve kararın kendisine ait olduğu bildirildi. Sultan, Eyâz'a güvendiğini fakat vezirlerin küstahlık edip onu hırsız saydıklarını şimdi de

onların ister cezalandırılmalarını isterse de affedilmelerini isteyebileceğini söyledi. Eyâz da “Sultanım ferman senindir, güneş varken yıldızlar görünmez. Ben kimim ki senin yanında emir vereyim.” dedi. Bu sözden sonra Eyâz’ı ve emirleri ikinci bir kez imtihan edip Eyâz’ın imtihanı kazanıp vezirlerin kaybetmesi üzerine sultan celladı çağırıp bu emirlerin boynunun vurulmasını emretti. Bunun üzerine yerinden sıçrayarak tahtın önüne gelen Eyâz Sultan’a saygı ile selam verip şöyle yalvardı. “Sultanım, senin gibi yüce bir sultana gök yüzü bile hayrandır. ey kerem sahibi, bütün cihanın lütuf ve ihsanları senin keremin karşısında mahvolur. Sen onların canlarını bağışla, huzurundan da kovma...Yüzünü görene acı, ayrılık acısını onlardan uzaklaştır.” Eyâz bu şekilde kendisine haksızlık edenlerin affını istedi.

Mevlânâ bu hikâyenin başında geçen, Eyâz’ın aba ve çarıklarına bakması- nı, yukarıdaki âyetin tefsiri olarak verir ve bir yerde de şöyle der:

“Allah sizin işlediklerinizi ıslah eder.”⁵² Va’di dokuzuncu gökten gönderilen bir kimyadır.

Beşerin ihtiyarının ve haşmetinin o ezel nurunun ışığında artık bir tesiri olmaz.

Onun söz söyleyen aleti bir et parçası, gören gözüyse bir yağ parçasıdır.

Ona, kulak iki parça kemikten⁵³ ibaret idrak sahibi kalbiyse birkaç kan damlası,

Sen pisliklerle dolu ufacık bir kurtken, cihan meydanına bir tumturaktır saldın.

Sen bir damla meniden yaratıldın. Bu “bizlik, benlik” davasını bırak. Ey Eyâz, o eski hırkayı hatırla, nerede?”⁵⁴

2. Eyâz’ın, aba ve çarıklarını sakladığı kilidi odasında hazine sakladığını söyleyen; müfteri, yalancı emirlerin odasının aranmasından ve Eyâz’ın doğruluğun ve onların yalancılığının ortaya çıkmasından sonraki hallerinin ise, peygamberlerle ve onlara inanmayan onları yalanlayan kâfirlerin, Ahiretteki durumlarından bahseden “O birtakım yüzlerin ağaracağı ve birtakım yüzlerin kararacağı gün, o vakit yüzleri kara çıkanlara şöyle denecek imanından sonra inkâr mı ettiniz? O halde tadın azabı, ettiğiniz nankörlüğün cezası olarak.” (Âli İmran, 3/106).

“Hem o kıyamet günü görürsün ki, Allah’a karşı yalan söyleyenlerin yüzleri kararmıştır. Kibirlielerin yeri cehennem değil mi.” (Zümer, 39/60) âyetlerin tefsiri olduğunu da şu şekilde başlıkta belirtir:

52 Bu kısım Ahzâb suresinin yetmiş birinci âyetinin başıdır. “Ki o işinizi yoluna koysun ve günahlarınızı bağışlasın. Her kim de Allah ve Resulüne itaat ederse o hakikaten büyük bir kurtuluşa ermiştir.”

53 Üzengi ve örs kemiklerini kast ediyor olmalı.

54 Mevlânâ, *Mesnevî*, V,1851vd.IV,1859 vd

“Hafiyelik edenlerin, Eyâz’ın odasından padişahın yanına elleri boş ve mahcup dönmeleri ki, peygamberler hakkında kötü zanna düşenler de, onların kötülükten beri tertemiz olmaları zahir olunca buna benzerler. “Yüzlerin ağardığı ve karardığı gün” ve “şu kimseleri görürsün ki onlar, Allah’ı tekzip ettiler, (bu yüzden) yüzleri kapkaradır” âyeti kerimeleri.⁵⁵ Sonra da bu hususu hikâyeyle açıklar.⁵⁶

3. Mevlânâ aynı şekilde “...Kimdir onun izni olmaksızın huzurunda şefaatececek?..” (Bakara, 2/255) âyetinin tefsiri olarak da; Eyâz’ın sultanın huzurunda emirlere şefaate etmesiyle açıklamaya çalışır ve

“Padişahın, hafiyelik edenlerin ve odayı açanların tövbelerini kabul etmeyi ve layık oldukları cezanın verilmesini ki, bu kötülük Eyâz’ın ırzına müteallik olmakla ona havale etmesi” başlığı altında şöyle der:

“Padişah dedi ki; “İster affetmek, ister etmemek bana ait değil, bu Eyâz’ın işidir.

Bu kötülük onun namusuna racidir. Bu töhmet yarası onun kalbini yaralamıştır.

Can bakımından gerçi bir nefisiz ama zahirde bu ziyan benden uzaktır.”

Kul, bir suç işlese bu şaha ar olmaz. Onun affı ve hilmi himmetinin kemalini gösterir.

Padişah, suçluya lütuf ederse artık, suçsuza gör nice nazar eder.

Sanma ki padişah, sırlardan gafildir. Ancak onun hilmi bunun ortaya çıkmasına mani olur.

Onun ilmi yanında kim şefaateçi olabilir? Ancak pervasızca onun hilmi şefaateçi olabilir.

O günah da önce hilminden hasıl olur. Yoksa onun heybeti, suç işlemeye bir güç bırakmaz.

Birisini öldürenin suçunun kan bahası, akrabasına diyeti padişahın hilmi üzeredir.

O hilim, nefsimizi mest edince şeytan, mestin külahını kapıverir.

Hilim sakisi yere bade dökmeseydi şeytan, Âdem’e hile yapamazdı.

İlim ile Âdem, meleklerden üstün olmuş ve esmayı öğrenmişken,

Cennette hilim şarabını içtiğinden dolayı şeytanın bir oyununa aldandı.

Ona, Cenab-ı Hak talim etmiş, onu ârif, bilgili ve nazar sahibi kılmıştır.

Ama yine Cenab-ı Hak’ın hilminin neşvesinin zevki onu hırsıza kandırmıştı.

55 Mevlânâ, *Mesnevî*, V,2081’in başlığı/V,2088’in başlığı.

56 Mevlânâ, *Mesnevî*, V,2081vd./V,2088 vd.

Akıl, onun hilmine sığınıp “Saki sen idin elimden tut” der.⁵⁷

Böylece âhirette, şefaath hakkında peygamberlere verilmiş nedeninin dünyada iken yalanlanmaları dolayısıyla, onların ırzlarının rencide edilmesi yüzünden onlara havale edilmesi olduğunu belirtmiş oluyor. Ancak bu şefaatin de yine Allah’ın izniyle olacağı belirtiliyor.

4. Yine aynı hikâyede tefsiri geçen âyetlerden biri de

“...Allah’tan kulları içinde ancak alimler hakkıyla korkar. Şüphe yok ki Allah Aziz’dir, Gafur’dur.” (Fâtır, 35/28) âyetidir.

Bu âyet de aynı metotla şu şekilde tefsir edilmek istenir.

“Affet, af senin kudret hazinendir. Senin ileri lütfun, herkesinkini geçmiş haldedir.

Ey şahım, sen “kün” emrinin padişahiyken ben, kimim ki, sana affet diyeyim?

Bütün varlıklar senden feyiz almışken ben, kim oluyorum da sana varlık gösterebileyim?

Eyâz’ın şefaath işinde kendisini suçlu farz edip bu suçtan özür dilemesi; kendisini suçlu saymasıyla kırıklığı, padişahın azametini bilmesindedir. Zira bir hadis-i Nebevi’de “Ben Allah’ı sizden daha iyi bilir ve daha çok korkarım” ve âyet-i kerimede ise “Allah’tan kulları içinde (hakkıyla) ancak alimler korkar” buyrulmuştur.⁵⁸

Böylece peygamberlerin de âhirette şefaath etmezden önce bu şekilde tevazularını gösterip Yüce Allah’tan layıkıyla korktuklarını ortaya koyacaklardır.

Tahkiye metodu ile tefsir edilen bir başka âyet ise şudur: “Hakikat şu ki sizden önce (milletlerin tarihinde böyle nice) vakalar gelip geçti. Onun için yeryüzünde dolaşın da bir bakın yalanlayanların akıbetleri nasıl olmuş?” (Âli İmran, 3/137). Bu âyet, şu özetini vereceğimiz hikâyeyle tefsir edilmektedir.

Bir aslan, bir kurt ve bir tilki birlikte avlanmaya karar verir ve bir zaman sonra bir dağ öküzü, bir dağ keçisi ve bir de semiz tavşan avlarlar. Aslan bunların pay edilmesini kurttan isteyince o da: “padişahım yaban öküzü senin payın. O büyük sen de büyük. Keçi orta büyüklükte o da benim payım. En küçüğü olan tavşan da en küçüğümüz olan tilkinin olsun.” dedi. Buna öfkelenen aslan kurda “Sen benim yanımda nasıl olur da pay edersin ve varlık gösterirsin?” diyerek kurdu parçaladı ve akılsız başını kopardı.

Sonra tilkiye dönerek; “Haydi bu avları sen paylaşır.” dedi. Tilki aslana selam verip dedi ki; “Bu semiz öküz padişahım kuşluk yemeğiniz olsun, keçi de

57 Mevlânâ, *Mesnevî*, V,2095 başlık vd./V,2101 başlık vd.

58 Mevlânâ, *Mesnevî*, V,4153 vd./V,4160 vd.

padişahıma gün ortasında yemesi için yahni olur, şu tavşan da padişahımın akşam yemeğidir.”

Aslan tilkiye “bu ne güzel pay etme, sen bunu kimden öğrendin?” dedi. Tilki de: “Padişahım yerde yatan kurdun halinden” dedi.

Mevlânâ, bizim de, eski milletlere göre durumumuzun böyle olduğunu, akıllı davranıp onların halinden ibret almamızı yukarıdaki âyetin tefsiri sa-dedinde şöyle der:

“Çekilen bir belâ esnasında ölen dostların ölümünden ibret alan kimse, akıllıdır.

Tilki o zaman: Aslan, avların taksimini kurttan sonra bana emretti diye yüzlerce şükretti.

Eğer bana şunları taksim et diye evvela emir eyleseydi, onun pençesinden canımı kim kurtarabilirdi?

O halde bizi ewelkilerden sonra Dünya'ya getiren Cenab-ı Hakk'a hamd ü sena olsun.

Allah'ın eski zamanlardaki müşriklere etmiş olduğu siyasetleri okuduk, işittik.

Cenab-ı Hakk'ın bizi sonradan dünyaya getirmesi, o eski kurtların halinden ibret alıp, tilki gibi kendimizi korumamız içindi.

Hakk'ın resulü ve sözünde sadık olan Peygamber-i Ekber Efendimiz, bundan dolayı bizim için 'Ümmet-i Merhume' yani Allah'ın rahmetine mazhar olmuş ümmet, buyurmuştur.

O eski kurtların kemikleri ve kilları, (yani hala mevcut eserleri) meydana. Ey büyük adamlar, ey akılı başında kimseler; o eserlere bakın da ibret alın.

Firavunların ve Ad kavminin sonlarını işiten akıllı bir kimse, vehimden ibaret varlığını ve mahz-ı dalâl olan hevâ ve hevesini terk eder.

Şâyet o mevhum varlığı ve o hevâ ü hevesi terk etmeyecek olursa başkaları, onun düştüğü dalâlet ve felaketten ibret alırlar.”⁵⁹

Mevlânâ bu hikâyeyle yukarıda geçen âyeti şu hususlara dikkat çekerek edebî ve etkili bir şekilde izah etmiştir. Şöyle ki:

Biz ümmet-i Muhammed'in, bizden önce gelip geçen diğer ümmetlerden sonra gelmesi, başta bizim için Yüce Allah'ın bir lütfudur. Bu sayede, bizden önce geçen ümmetlerin haberlerini duymak ve onların başlarına gelen hadiselerden ibret alıp aynı hataları yapmamak bizim için mümkün olur.

İkincisi, Yüce Allah'a karşı ibadet ve davranışlarımızı daha iyi, güzel ve mükemmel bir şekilde ayarlamamızı sağlar.

59 Mevlânâ, *Mesnevî*, I,3120 vd./I,3219 vd.

Üçüncüsü, koskoca insanlık tarihinin sonunda gelmekle, önceki kısımları düşünüp, bizim de bir zaman sonra onlar gibi olacağımızı idrak etmemiz daha kolay olur.

Dördüncüsü, hikâye ve temsildeki tilki gibi bizden önceki insanları temsil eden kurdun halinden ibret alıp aslanla temsil edilen Yüce Allah'a karşı haddimizi bilip küstahlık ve benlik davası yapmaktan korunmalıyız.

Bu sayede Allah'ın istediği şekilde bir insan veya ümmet olabilir, dünya ve âhiretimizi tam olarak kazanabiliriz.

Beşincisi, bu durumları düşünerek, Cenab-ı Hakk'ın gerçek varlığının yanında kendi izafi varlığımızın bir hiç ve hayalden ileri geçemeyeceğini kavrayıp, fena fillah mertebesine ulaşmaya çalışmalı ve *Mesnevî* de değişik yerlerde de geçtiği gibi Allah dilemedikçe bizim hiçbir şeyi yapamayacağımızı bilip benlik ve bizlik davası olan enâniyetten vaz geçmemizi sağlamalı ve bekâ billah mertebesine ulaşmaya gayret etmeliyiz.

Yine antropomorfizmle ilgili örnek olarak şunları gösterebiliriz. Bunlardan birincisi, Nuh (as) gemisiyle ilgilidir. Mevlânâ, Nuh'a inanan müminlerin tufandan nasıl onun gemisine binmekle kurtuldularsa⁶⁰ yine günümüzde Nuh ve gemisi yerinde olan velilerin irşadıyla inananların kurtulacağını belirtir ve şöyle der:

"Filozoftan mı söz etsem yahut Cenab-ı Hakk'ın gemilerinden, deryalarında mı bahsetsem?

Gemilerinden bahsedeyim, gönül (ruh) onlarda hoşlanır. Kül'den söyleyeyim, zira cüz'ü kül de bil.

Her veli, gönül Nuh'u ve gemisidir. Halka düşüp kalkmayı da tufan olarak bil.

Aslandan, ejderhadan o kadar korkma. Asıl akrabandan, tanıdıklarından sakın!

Onlar seninleyken, vaktini boşa harcarlar. Sen yokken de dedikodunu yapıp dururlar!

Herbirinin hayali, susamış eşek gibi beden kabından fikir suyunu içer.

Onların hayali, senin hayat denizinden elde ettiğin çığı emer, bitirir.

Dallarda suyun çekilmesinin nişanı onların, kuruyup bükülmemesidir.

Taze uzuv, yaş dal gibidir. Ne tarafa çekersen itaat eder.

İster ondan sepet, ister çember yapabilirsin.

Fakat dal kuruyup kökünden su almaz olunca istediğin işi yapmaya kolaylık göstermez.

60 Bu durumdan bahseden âyetler birkaç yerde geçmekteyse de en geniş bilgi Hud (11) suresinin 36-49 âyetlerinde mevcuttur. Oraya bakınız.

“Onlar namaza üşenerek kalkarlar” âyetini⁶¹ oku. Dalın ve kökün başlan-
gıcını ve sonunu anla.⁶²

İkincisi ise “Otlakçı çıkararak odur” (A’la, 87/4) âyetindeki otlak yani merayı
manevi duygular macerasına benzetmelidir. O bu hususta da şöyle der:

“Hislerden birinin seyr-ü sülûk esnasında bağı çözülür ve maneviyatta
vakıf olursa, diğer hislerde değişir.

Hislerden biri gayrı mahsusatı görececek olursa bütün hislere gayb âlemi
açılır.

Sürüden bir koyun sıçrayıp dereyi atlarsa, diğer koyunlarda o tarafa sıç-
rar geçer.

Sen de koyun gibi hislerini sür de ‘ehrece'l-mer’â’ çayırında otlat.

Ta ki hislerin o manevi merada sümbül, fesleğen otlasın ve hakikat
gülzârına yol bulsun.

Senin her hissini hislerin peygamberi olsun da bütün hisleri cennete
çeksin.⁶³

Böylece maddi merayı, manevi mera ile açıklayıp karşılaştırma yapmıştır.

Mevlânâ, Salih (as) ve devesinden bahseden âyetleri rivâyet, dirâyet ve
işarî olarak genişçe tefsir ettikten sonra, Salih’in ruhu; devenin ise bedenî
temsil ettiğini, Salih (as)’ın kavminin nasıl Salih’e değil de deveye zarar
verdiyseler, dünyada da hiç kimsenin, peygamberler, veliler ve müminlerin
ruhlarına zarar veremeyeceklerini, zararın sadece cesetlere taalluk edeceğini
belirtir. Bu kısım şöyle geçer:

“Salih Peygamberin devesinin sınırlarını o akılsız ve cahil kavim kesti.

Su için deveye düşman olunca yoksulluk deryasına daldılar.

Allah’ın devesinin işi güzelken (ırmaktan ve buluttan yağanı içerken)
onlar Hakk’ın suyunu Hak’tan esirgediler.

Salih’in devesi iyilerin cismi gibidir. Kötülerin helakine sebep olur.

“Tanrı devesine dokunmayın, su içmesine mani olmayan” emrini dinle-
meyen o kötü düşünceli ümmetin azabını gör.

Tanrı kahrının memuru, devenin kan bahası olarak bütün halkı (iste-
di).

Ruh, Salih’e; ten de deveye benzer. Ruh vuslat; ten ise yoksulluğun,
ihtiyacın esiridir.

Salih’in ruhu (temiz ruh) afetlerden kurtulmuştur. Yaralanan devedir,
Salih sanma.

Salih’in ruhu cefadan korundu. Hakk’ın nurunun sönmeye mümkün de-
ğildir.

61 Bkz. Nisa, 4/142; Tevbe, 9/54. âyetler.

62 Mevlânâ, *Mesnevî*, VI,2225 vd./VI,2246 vd.

63 Mevlânâ, *Mesnevî*, II,3241 başlık vd./II,3270 başlık vd.

Allah, topraktan olan cisme can bağışladı ki, incitmeyle imtihan olsunlar.

Kişinin eziyeti yine kendisinedir. Bu küpün suyu ırmağın suyu ile birleşmiştir.

Düşkünlere sığınak olsun diye, Tanrı gönül sahibine yardım etmiştir. Onların gönüllerine kimse hakim olamaz. Zira zarar sedefdir. İnci korunmuştur.

Bir velinin cisim devesine kul ol da, Tanrı'ya Salih'in ruhu (temiz bir ruh) ile vasıl ol.

Salih kavmine dedi ki, "şüphesiz üç gün sonra size azap inecektir."

"Ondan üç gün sonra da gerçekten bir belâ gelir ki, üç işareti vardır."

"Hepinizin yüzünün rengi değişir, renkten renge girer."

"İlk günü safran gibi sarı, ikinci günü erguvan gibi kırmızı olur."

"Üçüncü günü yüzünüz kararır, ondan sonra da Hakk'ın kahrı gelir."

"Eğer benden açık bir delil isterseniz, devenin yavrusu dağa kaçmıştır."

"Onu yakalamaya gücünüz yeterse ne âlâ, yoksa azaptan kurtuluş imkansızdır."

Kurtuluş için hiçbir tedbir faydalı olmadı. Yavru dağlar arasında kayboldu.

Temiz bir ruh gibi, bedenden ayrılıp ihsan sahibi Tanrı'ya doğru gitmekteydi ki.

Salih Peygamber dedi ki, "artık kazadan kurtulmak mümkün değildir, bilin! Kazaya razı olmaktan başka çare yoktur."

"O yavrunun gönlü (Salih Peygamberin gönlü)'nü alsaydınız, hürmetle yalvarmak mümkündü."

"Gönlü olursa kurtulmak ümidi vardır. Yoksa tam bir yeisle, sabr u sebatınız kalmaz."

Bu kara haberi işitince kahredici bir bekleyişle kaynaştılar.

Birini gün yüzleri sarardı, üzüntü ve ümitsizlik içinde acı acı âh ettiler.

İkinci günü hepsinin yüzü kızardı. Ümit ve tövbe ipliği kayboldu.

Üçüncü günü yüzleri karardı. Şüphesiz Salih'in sözü doğrudur.

Hepsine bir yeis hakim olunca, kuşlar gibi dizüstü çöktüler.

Cibrîl-i Emîn, bu vahiy ile geldi. *Kurân-ı Kerim*'de bu "Câsimîn" diye anlatılmıştır.

Sana diz çökmeyi öğrettikleri zaman diz çök. Yoksa böyle bir çöküş belâ ve savaştır.

Onlar Hak kahrının şaşkının şaşkını oldular. Tanrı o şehir halkını yok eyledi.

Salih Peygamber halvetten çıkıp şehre doğru yürüyünce, şehrin duman ve nefit (ateş) içinde olduğunu gördü.

Onların parçalarından gelen iniltileri işitti. İniltiler duyuluyordu ama, inleyenleri toprak örtmüştü.

Kemikleri bile ağlıyor, canları kanlı göz yaşları döküyordu.

Hz. Salih onları işitince ağlamaya, feryatlarından başını dağlamaya başladı.

Dedi ki, “ey yanlış yolda giden kavim, Hakk’a sizin cefanızdan ağlamıştım”

“Cevrinize sabır ile emr olunmuştum. Öğüt verdikçe, sizden uzaklaşıyordum.”

“Onlara nasihat etmek için bir cefa bağıdır. Öğüt sütünün kaynağı sevgi ve saflıktır.” derdim.

“Şüphesiz bana öyle cefalar ettiniz ki, nasihat sütü damarlarımda gizlendi, kaldı.”

“Cenab-ı Hak, ben sana ihsanda bulunur, yararı merhemle tedavi ederim, buyurdu.”

“Kalbimi gök gibi safılaştırdı, cevrinizden gönlüme eminlik geldi.”

“Tekrar tekrar nasihat edip, hoş bir şekilde şeker gibi sözler söyledim.”

“Sözlerim süt ve şeker gibiydi, saf, tatlı ve duruydu.”

“Lakin o sözler sizde zehir oldu. Çünkü sizin kökünüz, aslınız zehirdi.”

“Hiç size acıyarak gönül, gam çekmez. Ey asi kavim, gamın tâ kendisi sizsiniz.”⁶⁴

Hz. Musa’nın sihirbazlarla müsabakasından bahseden A’raf, 7/110 vd., Tâhâ, 20/58 vd. Şuara, 26/36 vd. âyetlerin tefsiri esnasında bir rivâyet nakleder. Buna göre Firavun’un daveti üzerine iki sihirbaz kardeş, Hz. Musa ile müsabaka için Mısır’a gitmek isterler. Önce ölmüş sihirbaz babalarının mezarına gidip ondan medet umarlar. O esnada uyuyan kardeşlerin rüyasına giren babaları onlara, “Musa’nın uyurken asasını çalmalarını” söyler. “Eğer bunu başarırırsanız, o sihirbazdır, yenebilirsiniz. Yok eğer çalamazsanız, o Allah’ın işidir, yarıştan vazgeçin, ona inanın.” diyerek oğullarına yol gösterir. Bunun üzerine Mısır’a gelen iki kardeş, Hz. Musa uyurken asasını almak isterler, asa hemen büyük bir yılan olarak, onları kovar.⁶⁵

Mevlânâ, bu kıssayı anlatarak, bu hadiseyi şu âyetlerin tefsirine uygular:

a. “Şüphe yok ki, o Kurân’ı biz indirdik. Ve onu biz elbette muhafaza edeceğiz.” (Hicr, 15/9)⁶⁶

b. “Ey resul, sana Rabbinden her indirileni tebliğ et. Etmezsen Allah’ın verdiği elçilik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan

64 Mevlânâ, *Mesnevî*, III,2514 vd./III,2609 vd.

65 Bkz.: Mevlânâ, *Mesnevî*, I,1156 başlık vd./I,1162 başlık vd.

66 Bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak Ömer Rıza Doğrul özetle şu bilgiyi vermektedir: “*Kurân-ı Kerim*’in mütercimi Dr. Morice şöyle demektedir: “Bugün ellerde tedavül eden *Kurân*, Hz. Muhammed’e vahyolunan kitabın aynısıdır.” Ömer Rıza, *Kurân Nedir?*, İstanbul 1345/1927, s.99.

koruyacaktır. Şüphesiz ki, Allah, kâfir kavmi hidâyete erdirmeyecektir.” (Maide, 5/76) Bu âyet, Hz. Peygamber’in düşmanları tarafından çok sıkıştırıldığı bir zamanda nazil olmuş ve onun tebliğ ettiği İslâm dinini ebedi kılmış düşmanlarından korumuştur.

c. “İçlerinden kendilerine uyandırıcı bir peygamber geldiğinde şaşkınlıkla da; kâfirler dediler ki: “Bu bir sihirbaz, bir yalancıdır.” (Sa’d, 38/4). Birçok peygambere siddet onların en bariz sıfatı iken “sihirbaz”, “yalancı” diye iftira edildiği gibi peygamberimize de sihirbaz, yalancı demişlerdi. İşte Mevlânâ bütün bunları şöyle açıklar:

“Cenab-ı Hak, Mustafa’ya vaatlerde bulunup buyurdu ki, “sen göçünce *Kurân*’ın dostu, koruyucusu benim.

Kitabı, mucizeni ben yücelttim. *Kurân*’dan bir şey çıkarılması veya ilavesi imkânsızdır.

İki alemde de senin koruyucun benim. Sözlerin kınayıcılardan emindir.

Kurân’ı değiştirmeye kimsenin gücü yetmez. Sana benim fazlım, lütfüm kâfi bir koruyucudur.

Senin parlaklığın her gün daha artırıp temiz adını gümüş ve altına vurdururum.

Seni mihrap ve minber sahibi eyledim. Senin kahrında benim kahrım gizlidir.

Adımı gizlice söyler, namazı gizlice kılarken,

Melun kâfirlerin korkusundan yerin altı dinine mahzenken;

Ben, bütün ufukları minarelerle doldurdum. Asilerin gözlerini kör ettim.

Bunca şehir ve mevkiiler ümmetinin hükmünde olacak, dininin şöhreti balıktan aya yayılacak.

Tâ kıyameti kadar senin dinini baki kıldım. Ey Fahr-i Enâm o, bir daha ortadan kalkmaz.

Sen benim hak resulümsün, sihir nedir ki? Musa’nın doğruluğu da senden zahir olur.

Kurân sende asa gibidir, küfrü ejderha gibi yok et.

Gerçi mezarında uyur görünüyorsun da mucizelerin asa gibidir.

Hiçkimse o asayı ele geçiremez, ey nefesi mucizeli ulu, rahat uyu.

Bedenin uyursa da nurun, göklere çıkıp şevket ve heybetini yaymada.

Filozof, bir tedbir almaya kalksa nurunun yayından çıkan ok, ona mani olur.

Cenab-ı Hak, bu vaatten de fazlasını gerçekleştirdi. O zahiren uyuyor bahtı ve ikbali uyumuyordu.”⁶⁷

67 Mevlânâ, *Mesnevî*, III,1196 başlık vd./III,1202 başlık vd.

Elbetteki, *Mesnevî*'de böyle izahlar bunlarla sınırlı değildir. Hatta *Mesnevî* baştan sona hikâyeleri ile birlikte hep bu tarz açıklama ve imalarla doludur desek mübalağa etmiş olmayız. Ancak uzatmamak ve her konuda olduğu gibi en bariz örnekleri vermiş olmak için bunlarla yetiniyoruz.

Sonuç

1207-1273 yılları arasında yaşamış olan büyük alim, mutasavvıf ve mütefekkir Mevlânâ'nın, kendisi kadar meşhur ve ölümsüz olan eseri *Mesnevî*'de birçok hikâye ve temsili olaylarla karşılaşmaktadır.

İslâm, *Kurân*, hadis özellikle de İslâm tasavvufu hakkında bilgi sahibi ve bu alandaki gerekli alt yapısı olmayanların okuduklarında, birtakım eğlendirici ve güldürücü hikâyeler olarak algılanan kurt, tilki ve çakal hikâyeleri ve temsiller, aslında birçok *Kurân* âyetinin ve Hz. Peygamber'in hadislerinin edebî ve etkili bir şekilde tefsir ve açıklanmasından ibarettir.

Hikâye ve temsil ile anlatım, eğitimde çok önemli bir yere sahip olan faydalı ve tesirli bir anlatım metodudur. İslâm'ın iman, Ahiret ve ahlâk gibi soyut ve metafizik konuları, bu üslûp sayesinde somut bir hale getirilerek anlaşılması kolay ve akıcı bir duruma gelir.

Aslında İslâm dininin ilâhî kitabı olan *Kurân*'ın önemli anlatım metotlarından birisi olan bu metot birçok İslâm aliminin baş vurduğu bir üslûp olmuştur.

Senâî, Attâr gibi Mevlânâ da bu üslubun önemini fark eden ve eserlerinde büyük ölçüde kullanan bir bilge şahsiyettir. Bizzat kendisinin ifadesiyle bu hikâyeler, kuş avlamak için yere sepilen daneler gibidir. Böylece bu hikâyeler sayesinde Mevlânâ, okuyucularına vermek istediği bir şeyi daha kolay ve rahat bir şekilde vermiştir.

Mevlânâ'nın okurlarına vermek istediği en önemli bilgiler ve gerçekler ise *Kurân* âyetleri ve Hz. Peygamber'in sözleridir. İşte Mevlânâ'nın anlattığı hikâye ve temsiller aslında birçok âyet ve hadisin bir tefsir ve şerhinden başka bir şey değildir.

Bu husus baştan bilinir veya bu bilgiler ışığında hikâyeler okunursa, o zaman bu hikâyelerin asıl amacı gerçekleşmiş olacaktır. Aksi takdirde Mevlânâ, *Mesnevî*'sini sıradan ve basit hikâyelerle doldurmuş zannedilecektir.

Kaynaklar

Afganî, İnâyetullah İblâğ, *Celâleddîn er-Rûmî Beyne's-Sûfiyye ve Ulemâi'l-Kelâm*, Beyrut 1407/1987.

Ankaravî, İsmail, *Şerh-i Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, İstanbul 1289.

- Araz, Nezihe, "Çağdaş Kavramların Işığında Bazı *Mesnevî* Hikâyelerinin Yorumu," *Uluslararası İkinci Mevlânâ Semineri Bildirileri*.
- Ateş, Süleyman, *İşari Tefsir Okulu*, Ankara 1974.
- Aydın, Mehmet, "Eva de Vitray Meyerovitch'in *Mesnevî* Hakkındaki Değerlendirmesi," *Yedi İklim*, Sayı: 57.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971.
- Beyânûnî, Abdülmecid, *Kurân'da Darbu'l-Emsâl*, Beyrut 1411/1991.
- Can, Şefik, *Mevlânâ Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, İstanbul 1995.
- Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kurân Kissaları ve Tarihî Gerçeklik*, İstanbul 2003.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Kurân Nedir?*, İstanbul 1345/1927.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ Celaleddin*, İstanbul 1985.
- Hicazî, Muhammed Mahmûd, *el-Vahdetü'l-Mevdûiyye fi'l-Kurâni'l-Kerîm*, Mısır 1390/1970.
- İzbudak, Veled Çelebi, *Mesnevî Tercümesi*, İstanbul 1988.
- Kantarcıoğlu, Selçuk, *Eğitimde Masalın Yeri*, İstanbul 1991.
- Karahan, Abdülkadir, "Mevlânâ'da Çağımızın Sorunlarına ve Dertlerine Uygun Cevaplar", *Uluslararası İkinci Mevlânâ Semineri Bildirileri*, Ankara 1977.
- Kılıç, Sadık, *Mitoloji, Kitab-ı Mukaddes ve Kurân-ı Kerim*, İzmir 1993.
- Mevlâ, Muhammed Ahmed Câde, Muhammed Ebu'l-Fadl vdğr., *Kasasu'l-Kurân*, 7. Baskı, Mısır 1381/1962.
- Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1992.
- Mesnevî*, Reynold Allen Nicholson Tahkiki, Tahran 1925-1933.
- Şengül, İdris, *Kurân Kissaları Üzerine*, İzmir 1994.
- Şimşek, M. Sait, *Kurân Kissalarına Giriş*, İstanbul 1993.
- Yıldırım, Suat, *Kurân-ı Kerim ve Kurân İlimlerine Giriş*, İstanbul 1989.